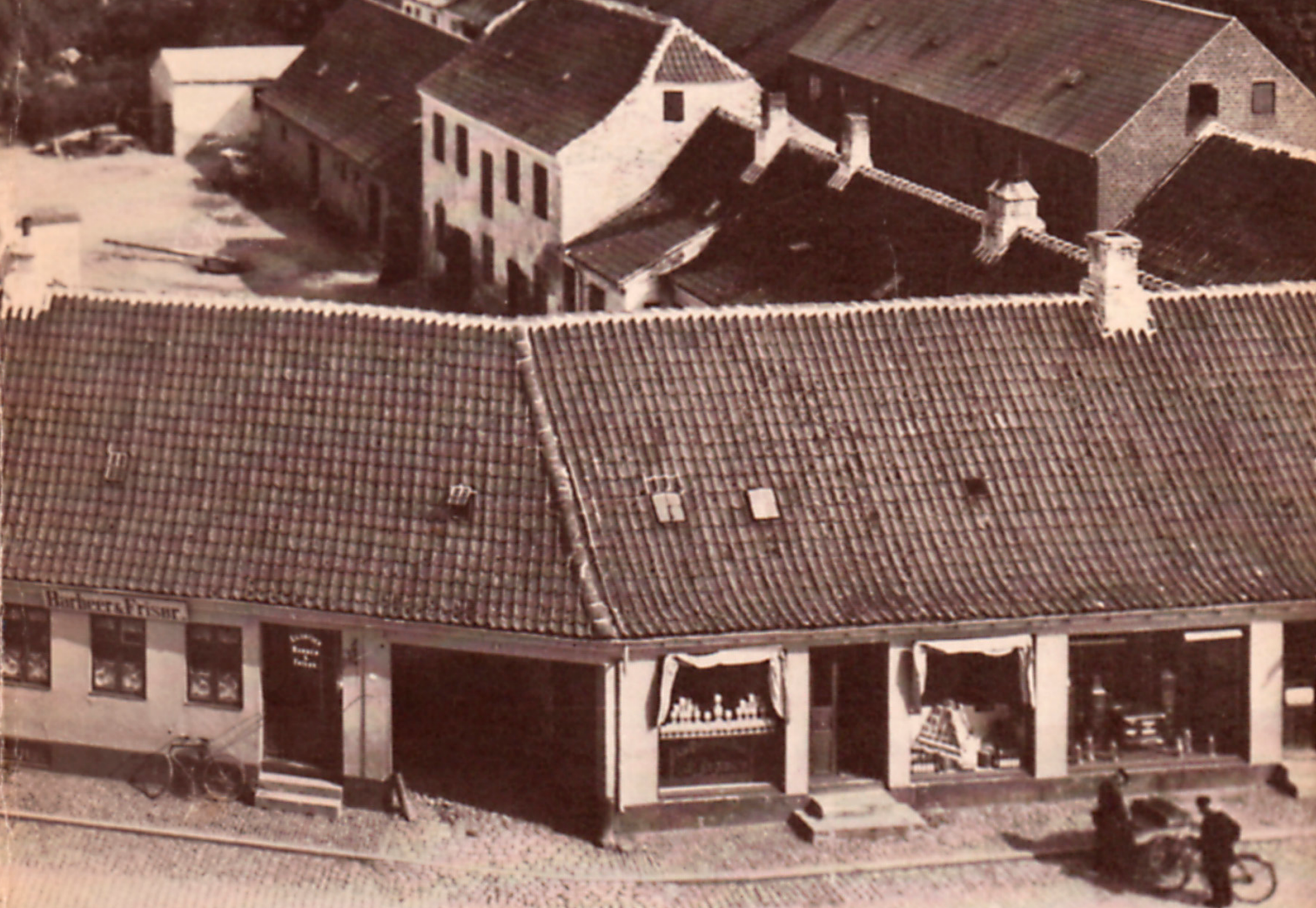

J. A. NIELSEN

GRENAA
MINDER

J. A. NIELSEN

GRENAA MINDER

*Med venlig hilsen
J. A. Nielsen*

Udgivet af
GRENAA FOLKEBIBLIOTEK
i 100-året for dets oprettelse
Grenaa 1975

IS BN 87-980408-0-4

I. oplag 1975

Copyright: J. A. Nielsen, Grenaa

Tryk: Johnsen bogtryk-offset, Grenaa

Forord

Med denne bog markerer Grenaa Folkebibliotek sit 100-års jubilæum.

Biblioteket retter en varm tak til lederen af Grenaa Egnsarkiv, faktor J. A. Nielsen, som beredvilligt har stillet sine manuskripter til rådighed, og som i anledning af jubilæet har skrevet et indledende kapitel om bibliotekets historie i korte træk.

Biblioteket takker Grenaa byråd for økonomisk støtte til udgivelsen.

Som det fremgår af kapitlet om bibliotekets historie, var tilskud fra Sparekassen Grenaa-Bikuben i sin tid medvirkende til, at biblioteket blev oprettet. Det er derfor med særlig taknemmelighed biblioteket har modtaget et betydeligt bidrag fra Sparekassen til udgivelsen af denne bog.

Erik Lembo

Indholdsfortegnelse

Grenaa Folkebibliotek
100 år: 1875-1975 ... 8

Carl Svenstrup
- som jeg kendte ham ... 20

Barndomsminder ... 34

Kvindernes Frihedseg
i Grenaa Anlæg ... 66

De kommunale koncerter
i det gamle anlæg ... 70

Badeskærmen
ved Gammelå ... 75

Den gamle ligvogn i Grenaa
- og lidt om begravelseskikke ... 78

Bredstrup Kalkværk ... 83

Grenaa Folkebibliotek

100 år: 1875-1975

I september 1975 er det 100 år siden, Grenaa Folkebibliotek begyndte at udlåne bøger. Arbejdet med skabelse af et offentligt bibliotek begyndte på en generalfor-samling 1872 i »Spare-, Laane og Diskontoinstitutet« i Grenaa. Byfoged Nyeberg udtalte, at det »føltes som et almindeligt savn, at der ikke her i byen fandtes et offentligt tilgængeligt folkebibliotek«.

Pengeinstituttet med det vanskelige navn startedes i 1856. I 1921 kom der en ny lov om sparekasserne, og instituttet ændrede navn til »Sparekassen for Grenaa og Omegn«. I 1971 ændrede man ved sammenslutning navnet til »Sparekassen Grenaa - Bikuben«.

I 1872 havde man haft et særdeles fint overskud: 3531 rigsdaler. Der bevilgedes 100 rigsdaler til et folkebibliotek, og da man i de følgende år forøgede summen med 100 og 50 rigsdaler, kunne instituttet i 1875 overrække byrådet dette beløb. I nutidsmønt 500 kr. Byrådet nedsatte et udvalg til at tage sig af sagen. Udvalget kom til at bestå af lærer Reventlow, pastor Dantzer, pastor Borch og købmand P. Jensen. Disse herrer udarbejdede et udkast til vedtægter, fik dem godkendt af byrådet og indbød til dannelse af en biblioteksforening. Der indtegnede sig 67 medlemmer, og det årlige kontingent løb op til - 105 kr.

27. april stiftedes så en biblioteksforening, og denne dag må altså kaldes bibliotekets fødselsdag.

Vedtægterne foreskrev, at udlånet skulle foregå på den måde, at bestyrelsen ud-nævnte fire bibliotekarer, der så i fællesskab skulle sørge for at udlåne bøger.

Bestyrelsen kom til at bestå af pastor Borch og lærerne Kirkegaard og Reventlow. Førstnævnte var formand. Da han forflyttedes til Aarhus et par år efter, blev Reventlow hans afløser og var det til sin død 1897.

Angående bogkøbet havde man først planer om at købe bøger antikvarisk og forhandlede i den anledning med boghandler Lyngé i København. Man gik dog

over til at købe bøgerne gennem den stedlige boglade: Bine Lunds i Lillegade 46.

I september 1875 havde man 300 bøger, og udlånet begyndte. Det er altså denne dag, man mindes med udsendelsen af dette skrift.

Stor interesse for biblioteket straks

Der var straks stor interesse for biblioteket. Den første vinter udlåntes 3666 bind til 214 lånere, og udlånstallet var ret konstant de følgende år.

I 1878 søgte man byrådet om et årligt tilskud på 50 kr., hvilket beløb skulle anvendes til at lønne en bibliotekar. Beløbet bevilgedes, og posten opsloges. Der meldte sig fire ansøgere: Lærer (senere kantor) Fr. Petersen, gæstgiver Lunning, bogbindersvend F. W. Andersen og kobbersmed Hygum. Førstnævnte antoges, og han virkede som bibliotekar i 16 år indtil 1895.

I de første år afholdtes en generalforsamling, men der mødte næsten aldrig nogen (omtrent ligesom nu! skriver Carl Svenstrup i 1921). Derfor vedtog man at stryge bestemmelsen om generalforsamlingen og i stedet for supplere sig, når et medlem ikke længere ønskede at fortsætte!

Efter skoleinspektør Reventlows død (hans store gravsten, »Rejst af taknemlige Medborgere«, ses stadig på Grenaa Kirkegård) blev lærer Munch formand og derefter overlærer Juul.

Bestemmelsen om de fire valgte, ulønnede bibliotekarer var ikke god. Først da kantor Petersen trådte til, kom biblioteket ind i faste former og blev en faktor i byens daglige liv.

Efter kantor Petersen blev lærer Christensen bibliotekar. Lærer Munch besørge- de udlånet efter Christensens tidlige død, og så kom overlærer Juul til i 1904. Han var tillige formand for biblioteksforeningen.

Der trængtes nu til en revision. Mange hundrede bøger var opslidte og snavsede »og tjente kun til at nedsætte bibliotekets renorne i folks bevidsthed«. En stor udrensning foretoges, og et nyt katalog udarbejdedes og tryktes.

Carl Svenstrup bibliotekar i 1915

Fra 1908 var lærer Kahr bibliotekar i syv år. Derefter trådte lærer Carl Svenstrup til. Han skriver et sted i et foredrag om børnebiblioteket, at det var ham meget imod at blive bibliotekar for Grenaa Folkebibliotek. Han havde vikarieret for lærer Kahr, der var indkaldt til Sikringsstyrken under 1. verdenskrig, og da Kahr kom hjem, ønskede han ikke at begynde igen som bibliotekar. Biblioteket blev ikke åbnet, da man ingen leder havde, men i oktober syntes Svenstrup ikke, han kunne være bekendt at fastholde sit nej. Dette nej skyldtes, at Svenstrup var beskæftiget i både

Lærer, senere skoleinspektør H. Reventlow var med i den første biblioteksbestyrelse, blev efter et par år formand og var det til sin død 1897.

Handelsskolen og Teknisk Skole, begge dele i fritiden. I ovennævnte foredrag siger han, at han ikke fortrød sin beslutning om at gå ind i biblioteksarbejdet, »selv om det efterhånden har taget en overvældende del af min fritid og forlængst nødt mig til at sige favel til alt arbejde uden for skolen«. Carl Svenstrup var leder af biblioteket indtil 1954 og kom ved dette arbejde i berøring med en meget stor del af byens indbyggere.

I de mange år indtil 1915 var lånernes antal noget over 100, og det årlige udlånte bindtal bevægede sig omkring 3000. Et enkelt år (1903-04) udlåntes der dog godt 5100 bind.

Udlånet foregik i alle årene indtil 1921 fra et lokale i skolen i Vestergade. Den store skolebygning langs med Vestergade opførtes ad to gange, i 1867 og 1887. De to skoler var bygget sammen og havde hver sin hoveddør til gaden. I skolen fra 1867 blev der drengeskole, og pigerne var placeret i skolen fra 1887. I drengeskolens 7. klasse var der opstillet store skabe, og her havde biblioteket sine bøger stående. Skolen lagde velvilligt husly, lys og varme til.

Udlånet fandt kun sted om vinteren, og udlånstiden var to timer ugentlig.

Efterhånden blev læselysten større, interessen for at støtte biblioteket voksede, således at det årlige bogindkøb fra at være et halvt hundrede bind gik op til 3-400 bind. Pladsen i skolestuen blev altfor lille - bøgerne kunne simpelthen ikke være der. Udlånet voksede med bogbestanden, så det kom til at ligge ved 15.000. Låner-tallet var 400, og der kom til tider 130 lånere på en aften.

Arbejde for en selvstændig bygning

Carl Svenstrup arbejdede ihærdigt for at fremskaffe en selvstændig bygning til biblioteket. Her er det nok rigtigt at minde om, at biblioteket var en privat foreteelse, der opretholdtes ved private bidrag og ved et såre beskedent tilskud fra byrådet. Carl Svenstrup søgte på forskellige måder at skaffe penge til et hus. Det var meget svært at skaffe penge, og Carl Svenstrup skar da igennem og tilbød at opføre en biblioteksbygning for egen regning. Byrådet tog mod tilbudet ved at bevilge et forøget årligt tilskud på 1950 kr. og ved at stille en byggegrund til rådighed.

Dette med grunden vakte stort røre i byen. Svenstrup og hans medarbejdere i biblioteksbestyrelsen ønskede at bygge som nabo til Asylet, der lå vest for skolen i Vestergade og var sammenbygget med denne. Denne plads anså d'herrer for den mest velegnede. Byrådsudvalget tænkte imidlertid på en eventuel udvidelse af Asylet, og biblioteket fik så en grund ved Kobrovej. Denne vej fik senere navneforandring til Kærvej.

Her fra Asylet og langs med Kobrovej var der en beplantning af ret store træer.

Biblioteket havde til at begynde med fire bogudlånere, der gik på skift. Læreren, senere kantor Fr. Petersen afløste de fire og fik biblioteket i fast gænge. Han var bibliotekar i 16 år, fra 1879 til 1895.

Bag de to vinduer til venstre for trappetårnet i skolen i Vestergade havde biblioteket plads i de første år. Gennem døren i plankeværket gik Carl Svenstrup i skole fra hjemmet i den ældste skolebygning til højre.

Disse træer dannede en god afgrænsning for festpladsen og var faktisk en del af Lystanlægget. Det vakte - måske mest i »Grenaa Folketidende« - stor ståhej, at man ville bygge her i Anlægget. »Hvad bliver det næste?« spurgte Folketidende. I 1921 kom huset nu til at stå her, og det var ikke alle, der havde noget imod det. »Demokraten« skrev således: »Denne sags løsning vil sikkert blive hilst med glæde«.

Carl Svenstrup havde ingen penge at bygge biblioteket for. Han lånte summen af sin moder, fru skomagermester V. Svenstrup, og summen skulle forrentes og amortiseres i løbet af 20 år. Bygningen skulle efter den tid tilhøre kommunen.

Huset er færdigt

Nu gik det stærkt: Arkitekt Thoft havde tegnet et hus, nærmest af karakter som en lille villa. »Pinselørdag åbnedes det første tilbud, og allerede dagen efter Pinse begyndte murerne at rydde pladsen«. Dyrskuedagen, den 18. juni, hejstes kransen, og rejsegildet holdtes. Og omkring 1. september stod bygningen færdig, og man havde en måneds tid til at få inventaret i orden, »de gamle skabe flyttet og malet op og nu tilsidst at få bøgerne bragt herved«, siger Carl Svenstrup i åbningstalen.

I »Bogens Verden« fortæller Carl Svenstrup på opfordring om det ny hus: »Be-

Carl Svenstrup og en medhjælper i skolestuen i skolen i Vestergade. Bøgerne stod i 8 meter lange skabe, der blev låset af i undervisningstiden. Man udlånte kun bøger i vinterhalvåret. Fra maj til oktober var der lukket.

liggenheden er ca. 10 m fra en af byens gader og ved nedgangen til byens lystanlæg, således at baggrunden består af træer. Bygningen er opført på en cementsokkel, således at den er hævet ca. 1 m over den omliggende grund. De udvendige mål er $13\frac{1}{2} \times 14\frac{1}{2}$ alen. Da der er hulmur, bliver de indvendige mål ca. $12\frac{1}{2} \times 13\frac{1}{2}$ alen. Bygningen er med undtagelse af en lille entre eet stort lokale, der kun ved reoler, skabe og udlånsskranke er delt i 4 dele. Den yderste del af lokalet er delt i to små læse stuer ved hjælp af en dobbeltreol, der til den ene side indeholder begyndelsen til et håndbibliotek, til den anden side skrånhylder til tidsskrifter. Af økonomiske grunde kan læsestuen foreløbig kun holdes åben i udlånstiden, 4 gange ugentlig. Men der findes en ganske god begyndelse til en håndbogsamling, og der er fremlagt nogle tidsskrifter. I en lille kælder er der brændselsrum og WC. På loftet er der to små værelser, et til kontor for bibliotekaren, et til bogmagasin. Byggesummen har været ca. 16.300 kr., de 15.000 til bygningen«.

Den nye biblioteksbygning blev mødt med stor interesse. Der blev holdt en smuk indvielsesfest med besøg af bl.a. Statens bibliotekskonsulent, Jørgen Banke, byrådet og en kreds af interesserede.

Fra Grenaa Folkebiblioteks indvielse 1921.

Fra venstre i bagerste række:

1. Snedkermester Søren Bendixen.
2. Malermester Oscar Larsen.
3. Snedkersvend, byrådsmedlem Anders Christensen.
4. Købmand, byrådsmedlem Anders Nielsen («Messen»)
5. Malermester, byrådsmedlem Jens Udsen.
6. Redaktør Edm. Lønskov, Dagbladet »Djursland«.
7. Byrådsmedlem fru Thyra Dyekjær.
8. Overlærer J. P. Juul, formand for biblioteksforeningen.
9. Boghandler Hellemann Nielsen.
10. Bibliotekskonsulent Jørgen Banke, Esbjerg.
11. Murermeister Christian Falk Børgesen.

Forreste række fra venstre:

1. Forretter, byrådsmedlem Jens Alby.
2. Redaktør J. E. Jørgensen,
»Djurslands Venstreblad«.
3. Gas- og vandmester V. Lindgreen.
4. Fru skomagermester V. Svenstrup,
Carl Svenstrups mor.
5. Ukendt.
6. Asta Ray Svenstrup.
7. Fru Margrethe Ray Svenstrup.
8. Lærer, bibliotekar Carl Svenstrup.
9. Arkitekt, borgmester M. C. Thoft.
10. Tømmermester A. Petersen.

Fra venstre i midterste række:

1. Installatør Axel Meier.
2. Forretter, byrådsmedlem Zacho Børgesen.
3. Redaktør, byrådsmedlem N. P. Josiassen, »Demokraten«.
4. Boghandler Knud Hansen (Vilhelm Hansens Boghandel).
5. Bogbindermester Vilhelm Madsen.
6. Murermester J. Falk Børgesen.
7. Redaktør Gustav S. Andersen, »Grenaa Folketidende«.
8. Hugo Svenstrup.

I en kladde til indbydelse skriver Carl Svenstrup til hr. Banke:

»Da det vil blive den eneste lejlighed, hvor det samlede byråd kommer i biblioteket, og da hr. Banke i sommer antydede, at han i vinterens løb eventuelt kom på inspektion her, har jeg tænkt mig, at det kunne gøre mest nytte, om det netop blev ved denne lejlighed, at hr. Banke kom. Vi får dog ellers aldrig trukket 40 mennesker til et møde om bøger, i hvert fald ikke af de folk, der har noget at sige ...«.

Carl Svenstrup havde haft travlt, men han havde alligevel fundet tid til at skrive en sang til festen.

To af versene lød således:

»Oplysning være skal vor lyst,
er det så kun om sivet,
men først og sidst med folkerøst
oplysningen om livet.
De ord, der en gang lød med brus
og rummer gylden lære,
skal gælde her i dette hus
og vor devise være.

Kom! hvis du i en ensom vagt
om hjælp og styrke søger,
de største visdomsord er sagt
og spredte gennem bøger.
Ja, livets rige tankeskat
i bøgerne sig gemmer,
og den bli'r aldrig helt forladt,
som ej at læse glemmer.

Arbejdet i det nye bibliotek tog straks sin begyndelse. Det har ganske sikkert været en stor dag for Carl Svenstrup, da han satte sig på sin taburet og skrev den første låneseddel ud ved den lille skranke. Carl Svenstrup var den eneste medarbejder i biblioteket. Den eneste hjælp var en stor dreng fra skolen, der satte bøger på plads.

Grenaa Folkebiblioteks bygning ved
Kobrovej, opført 1921.
Opførelsessummen var 16.500 kr.
deraf 15.000 kr. til bygningen.

Den 23. oktober havde Carl Svenstrup sin lille, årlige hilsen i aviserne. Den lød således:

Udlånet i den nye biblioteksbygning foregår, som man vil have set af bekendtgørelsen, fremtidig 4 gange ugentlig, nemlig mandag, tirsdag, torsdag og fredag fra kl. 5 til 7 præcis.

Må jeg tillige gøre opmærksom på, at bidragslisten i disse dage bringes rundt. Biblioteket har aldrig været så vanskeligt stillet i økonomisk henseende som i dette og det følgende år. For ikke at berede byggeplanerne yderligere vanskeligheder i byrådet (med budgetoverskridelser), androg vi nemlig om forhøjelse af byens tilskud først fra april 1922. Og statens deraf følgende tilskud kommer endnu et år senere. Vi er derfor nødt til at påkalde borgernes velvillige støtte for at komme over disse første to vanskelige år. Vort udlån var sidste år tæt ved 15.000 bind. Det siger sig selv, at for at holde et sådant udlån vedlige må der anskaffes adskillige hundrede bind årligt, og bogpriserne er endnu ikke gået nævneværdigt ned. Udlånet er gratis, hvilket er betingelsen for statens forhøjede støtte. Alle indtægterne må derfor komme som bidrag, men bibliotekets formål er jo til gengæld

så godt, at enhver, der har evne dertil og interesse for at skaffe befolkningen god læsning, må kunne være med til at holde biblioteket gående ved at yde et bidrag til biblioteksforeningen.

Stadig galt med økonomien

Der er slet ikke tvivl om, at biblioteksforeningen og navnlig Carl Svenstrup har haft store kvaler med det økonomiske. Men man havde i hvert fald den glæde og trøst, at det nye bibliotekshus blev brugt. Udlånet steg og steg, der blev købt flere bøger ind, og en stor kreds af trofaste læsere kom regelmæssigt med deres ønskeliste og fik en skønlitterær og en faglitterær bog med hjem. Reglen var nemlig, at man ikke kunne låne lutter skønlitteratur! Biblioteket søgte nok ved denne »rationering« at lokke læserne til at bruge faglitteraturen. Det var da heller ikke nogen dårlig vejledning ...

Ved skranken oplevedes der adskillige interessante og morsomme ting. En af dem kan måske lokke et smil frem: En ung mand meldte sig som ny låner. Svenstrup var glad for sligt og skrev fluks et lånerkort. »Og hvad kunne De så tænke Dem at I se?« spurgte han. »Paris ved nat«, svarede den unge mand, og her måtte Svenstrup undertvinge et smil og sige, at den bog havde man ikke i biblioteket! Det har sikkert forundret den nye læser, men bibliotekaren fandt en erstatning og har forhåbentlig fundet en god, ny læser, men biblioteket havde ikke »røverromaner« på hylderne, men søgte naturligvis at vejlede til »en god smag«.

Biblioteksbygningen gjorde god fyldest, men den blev snart for lille. I 1933 var lånertallet 700 og det årlige bogudlån ca. 20.000. Det oprindelige byggelån var ikke udbetalt, og man havde derfor ikke råd til at bygge ret meget. Man opførte en lille tilbygning og regnede så med at kunne bygge en helt ny biblioteksbygning efter 1942, når det omtalte lån var udbetalt.

Udvidelse blev nødvendig i 1952

Krigstidens mange besværligheder hindrede imidlertid dette. Udlånet steg voldsomt, da man savnede beskæftigelse på andre felter. Bogbestanden blev større og større, og ved hver eneste generalforsamling i biblioteksforeningen blev der sagt, at »nu går det ikke længere«. I 1951 var antallet af bøger ca. 12.000, lånertallet var ca. 1900 og udlånstallet ca. 40.000 bind årligt.

Det lykkedes ikke at få rejst en helt ny biblioteksbygning, og i 1952 skred man til en større udvidelse, idet biblioteksbygningen forlængedes mod vest. Den oprindelige bygning (ca. 8 x 10 m) med tilbygningen mod vest (ca. 8 x 8 m) blev forlænget ca. 11 m mod øst, hvorved man rædede over en samlet gulvflade på ca. 230 m² i stueetagen.

*Carl Svenstrup ved skranken i biblioteket. Lånernes kort stod i kartotekskasserne til højre. Bøgerne til højre var bibliotekets bøger på engelsk.
Foto: Øvlesen.*

Ved den nye udvidelse sagde man farvel til de lukkede hylder, som Grenaa og Hillerød var alene om på daværende tidspunkt. Ca. 8000 af bibliotekets ca. 12.000 bind blev nu tilgængelige for publikum i et ca. 90 m² stort udlånslokale - og dermed var afsluttet et stykke bibliotekshistorie, idet Hillerød indførte »åbne hylder« året før.

Borgmester Aksel H. Hansen sagde ved rejsegildet, at man jo nok havde ønsket noget mere, når det både havde været på tale at bygge bibliotek på pladsen ved Aastrupvej og bibliotek i forbindelse med badeanstalt på Østerbrogade! Selv om den nu rejste bygning ikke var det helt ideelle, var den alligevel et stort frem skridt, der kunne dække behovet i et længere åremål.

Ved udvidelsen i 1953 gik man ikke alene over til åbne hylder - der blev også plads til en læsesal eller -stue, om man vil, og i udlånsafdelingen kunne man sidde i en lille hygge-krog og kikke bøgerne, inden man valgte dem, man ville have med hjem.

Der oprettes børnebibliotek

Og endelig blev det omsider muligt at gøre lidt for børnene. I de første år af bibliotekets historie fandtes der kun bøger for voksne. Men i 1917 kom lærer Leopold Mo-

stgaard, Homaa, i en artikel i »Grenaa Folketidende« med en opfordring til at oprette et børnebibliotek, idet han bl.a. kunne oplyse, at af samtlige købstæder var der kun to tilbage, der ikke havde børnebiblioteker, og heraf var Grenaa den ene. Svenstrup tog straks udfordringen op, anmodede byrådet om tilskud til oprettelse af et børnebibliotek og fik foreløbig bevilget 150 kr. om året til et børnebibliotek i skolen.

Her eksisterede det ledet af Svenstrup i de næste mange år under både økonomisk og pladsmæssigt meget trange kår. Senere blev Svenstrups søn, lærer Volmer Svenstrup, børnebibliotekar, og der oprettedes desuden et børnebibliotek ved Havnevejens skole, ledet af lærer, nu skoledirektør Martin Vester.

Men først ved den sidste udvidelse i 1953 blev der plads til børnebøger i folkebiblioteket. Til at begynde med indrettedes en afdeling med ungdomsbøger, og der anskaffedes en lille samling højt læsningsbøger for børn under skolealderen. Hermed var grunden lagt til en egentlig afdeling for børn, der byggedes op i de følgende år, samtidig med at samlingerne på skolerne fik status som skolebiblioteker.

Med det nye bibliotek bortfaldt bestemmelsen om »en skønlitterær og en faglitterær«. De åbne hylder var et stort gode for mange læsere, medens det for adskillige andre nok voldte kvaler med at hitte ud af det. Mange læsere tilbragte nu mere tid i biblioteket, end da Svenstrup valgte bøgerne ud efter lånesedlerne: Nu var der jo meget mere at se på og studere i, men der er ikke tvivl om, at nyordningen var helt rigtig.

Modstand mod, at biblioteket skal være offentligt

Der kom en ny lov med bestemmelse om, at alle private folkebiblioteker skulle overgå til administration af det offentlige. Overgangen skulle ske senest 1. april 1956. Et flertal i biblioteksforeningen gik ind for, at Grenaa Folkebibliotek skulle vente med at »gå over« så længe som muligt, selv om et stort flertal i byrådet (9 socialdemokrater og biblioteksforeningens formand, snedkermester S. Bendixen) gik ind for, at overtagelsen af biblioteket skulle ske snarest.

Den 12. august 1954 skriver »Demokraten«, at »det sidste halve års røre omkring biblioteket i Grenaa har fuldstændig lagt sig«. Biblioteksforeningens bestyrelse havde ændret stilling og anmodede nu byrådet om at overtage biblioteket fra 1. november 1954 eller senest 1. april 1955.

Årsagen til denne kovending var, at der ved ansættelsen af en ny bibliotekar opstod et så stort økonomisk problem vedr. pensionsspørgsmål, at biblioteket ikke havde mulighed for at kunne klare dette.

Carl Svenstrup havde nemlig meddelt, at han ved overgangen til kommunalt styre ønskede at trække sig tilbage. Bibliotekaren skulle egentlig være gået tidligere,

Carl Svenstrup finder bøger frem i reolerne. I gamle dage måtte man ikke tage selv, men møde med en ønskeseddel »med mindst 20 ønsker«.
Foto: Øvlesen.

men byrådet lagde pres på Carl Svenstrup for at få ham til at medvirke ved den store udvidelse. Bibliotekar Elisabeth Kjølse, der kom fra Randers Centralbibliotek, valgtes til at efterfølge Carl Svenstrup, og det var hendes pensionsforhold, der gav stødet til biblioteksforeningens nye standpunkt.

»Grenaa Folketidende« og »Demokraten« havde megen fornøjelse af sagen! Det var jo en gennemgribende ændring af bibliotekets forhold, der var tale om, og medens »Folketidende« holdt på »det private«, syntes »Demokraten«, at det var helt rigtigt, at det offentlige, der betalte så godt som 100% af udgifterne ved bibliotekets drift, også fik mere indflydelse på administrationen af pengene. Bladene udvekslede adskillige elskværdige bemærkninger, og sagen har ganske afgjort været godt stof ...

På et møde den 12. august 1954 vedtog biblioteksforeningens bestyrelse at sende omtalte anmodning til byrådet. Man vedtog tillige at ophæve biblioteksforeningen, hvis midler så skulle overgå til biblioteket.

Det offentlige overtager biblioteket

På et byrådsmøde 23. august 1954 vedtog byrådet uden debat at overtage bibliotekets drift fra 1. november 1954. Senere ændredes denne dato til 1. december 1954, til hvilket tidspunkt den nye bibliotekar skal tiltræde. Samtidig vedtoges det at indkøbe en skrivemaskine til biblioteket »eller at en sådan lånes hos administrationen til benyttelse på biblioteket, hvor den er uundværlig i det daglige arbejde, og hvor man ikke tidligere har haft skrivemaskine«. Der blev nedsat et særligt udvalg til at tage sig af overtagelsen: Overassistent Knud Møller, der var formand for biblioteksforeningen, skorstensfejmester Aage Mogensen og provst Hein. De tre herrer var byrådets hidtidige repræsentanter i biblioteksbestyrelsen.

1. december 1954 skete derefter overtagelsen. Grenaa Folkebibliotek, der i 80 år havde været en privat institution, gik over til kommunal drift. Man havde tidligere bestemt, at »Grenaa Folkebibliotek« skulle vedblive at være institutionens navn.

»En repræsentativ forsamling« overværede overdragelsen, og der blev talt af overassistent Knud Møller, der naturligvis fremhævede bibliotekar Carl Svenstrups enestående indsats i biblioteket, som han faktisk havde bygget op. Bibliotekaren kunne trække sig tilbage med god samvittighed.

Carl Svenstrup havde forfattet et »skjøde«, som han læste op. Efter skødet tilsikredes byen »alle bibliotekets rettigheder og pligter«.

Borgmester Aksel H. Hansen takkede for overdragelsen af skødet og takkede Carl Svenstrup specielt og de skiftende bestyrelser for god indsats i bibliotekets tjeneste.

Endvidere talte landsretssagfører J. Engberg, direktør J. Hammelev, overlærer N. S. Pallesen, lærer C. J. K. Larsen og den nye bibliotekar, E. Kjølseth.

Carl Svenstrup bemærkede, at det var med et vist vemod, han nu trak sig tilbage. Han omtalte de begivenheder, som førte til, at han påtog sig biblioteksarbejdet. Siden var det blevet en kær pligt, og nu ved sin afgang ville han takke for støtte, tillid og god forståelse til alle sider. Han bød den nye bibliotekar velkommen og glædede sig over, at man bevarede navnet folkebibliotek.

Bibliotekar Elisabeth Kjølseth virkede i biblioteket til 1971. Efter den tid har Erik Lembo, der kom fra Risskov, været ledende bibliotekar i Grenaa Folkebibliotek. I jubilæumsåret, 22 år efter den sidste udvidelse, befinder biblioteket sig endnu i Carl Svenstrups bygning på Kærvej. Meget er der i disse år blevet talt og mange planer udtænkt for at skaffe biblioteket en ny bygning, men endnu er intet afgørende sket. En bedre gave end en beslutning om at bygge et nyt bibliotek kan byrådet vist vanskeligt give jubilaren.

*Carl Svenstrup ved udlånskranken
efter den store udvidelse i 1953. Der
er foretaget visse ændringer siden.
Foto: Øvlesen.*

Carl Svenstrup

- som jeg kendte ham ...

Fra min tidligste barndom har jeg »kendt« Svenstrup-familien. Til trods for, at der boede en skomager i Nørregade 12, hvor mit hjem var, gik min far ofte til skomager Svenstrup i Østergade 6 for at få læderfodtøj, som man sagde, gjort i stand. Jeg kan endnu se skomager Svenstrup for mig, når han undersøgte fodtøjet, der gerne var i ringe forfatning, fordi det gik fra den ene i børneflokken til den anden. Det endte altid med, at det blev gjort i stand - Svenstrup vidste, at der ikke var råd til at anskaffe nyt. Min ældste søster, Marie, havde plads hos kantor Petersen, der boede i Vestergade i samme ejendom som lærer Carl Svenstrup, søn af ovennævnte skomagemester V. Svenstrup. Jeg kan huske, at det berørte mine forældre - og dermed hele familien - meget, da Marie kom hjem og fortalte, at fru Meta Svenstrup var død. Vi vidste god besked med, at hun var syg. Det var i 1914.

Ikke helt almindelig

Carl Svenstrup har aldrig været »helt almindelig«, som det hedder. Det vakte således stor opmærksomhed, at fru Svenstrup skulle brændes. Det var noget meget ualmindeligt - i hvert fald i Grenaa. I det dengang nordvestlige hjørne af kirkegården lige op til Aastrupvej fik Carl Svenstrup overfor sin families gravsted indrettet en urnegrav i et skab på en lille tværmur. Dette nye gravsted var genstand for stor opmærksomhed, da det var noget meget usædvanligt. I 1918 indgik Carl Svenstrup nyt ægteskab med lærerinde fru Margrethe Ray.

Med sin første hustru havde Carl Svenstrup en søn, Hugo Svenstrup, der ses på adskillige af de billeder, Svenstrup har anvendt i sine bogarbejder om Grenaa. Hugo Svenstrup blev uddannet som forstmand. Han blev gift med Hanna Granath, datter af skræddermester Granath, Grenaa. De fik nyt erhverv i Grønland, og her døde de begge midt i 60'erne. Deres mindesten ses på ovennævnte gravsted. I andet ægteskab havde Svenstrup en søn, Volmer Svenstrup, der blev lærer i

Den første skolebygning i Vestergade blev bygget om til boliger. Til højre på 1. sal boede Carl Svenstrup fra 1908 til 1987, da huset blev revet ned. Kantor Petersen boede i mange år i stuen til højre. Pedel Søren Madsen og pedel Jens Bager boede på 1. sal til venstre. Tillige var der kontorer i huset.

Grenaa som faderen. Han havde handelsskole-undervisning som speciale og rejste fra Grenaa for at blive handelsskoleforstander i Roskilde.

I skole hos Carl Svenstrup

Til jeg var 11 år, gik jeg i Grenaa kommuneskole og havde her bl.a. Carl Svenstrup som lærer. Han var en lidt afmålt herre, bestemt i sin optræden og for det meste alvorlig. Vi var selvfølgelig urolige og ganske som børn er, men Svenstrup brugte ikke ord for at få ro. Han bankede blot i katederet med enden af sin blyant, og så var der stille øjeblikkeligt - sådan da! Vi havde stor respekt for Svenstrup, men han havde naturligvis et kælenavn: Vi kaldte ham »Svampe«. Jeg husker ham bedst fra timerne i frihåndstegning.

Han havde selv lavet vore modeller, store vægpapper, og han lærte os at lave et tegnelod af en kinesertråd og en møtrik ... Carl Svenstrup spildte ingen tid - han var en meget flittig lærer. Jeg blev aldrig god til at tegne, men det behøver jo ikke nødvendigvis at være Svenstrups skyld. Hr. Svenstrup havde en lille »tudse« i halsen. Til modvirkning af denne brugte han franske pebermynter, og adskillige gange i hver time måtte han have sin lille runde dåse op af vestelommen og nappe

sig »en lille en«.

Carl Svenstrup var altid et friluftsmenneske. Han var en af de første, der rigtigt brugte Grenaa strand, og han tog af og til sin klasse med til stranden i gymnastiktimerne. Det foregik naturligvis til fods, og klassen gik altid til »det lille sandhul« eller til »det store sandhul«, der var udhulede klitter af afvigende størrelse nær det sted, der senere benævntes som »ved trapperne«.

Carl Svenstrup var en ivrig og interesseret amatørfotograf. Han fotograferede altid sine drengeklasser, og i Grenaa Egnarkiv findes et stort antal af disse billeder. Svenstrup fotograferede bl.a. min klasse i klitterne.

Carl Svenstrup på Folkebiblioteket

Senere, sikkert omkring 1920, kom jeg igen i berøring med Carl Svenstrup. Han var bibliotekar i folkebiblioteket, og her blev jeg fast og flittig låner et stykke inde i min læretid. Man måtte have bøgerne hjemme i 14 dage, så jeg så og talte altså med Carl Svenstrup med 14 dages mellemrum.

Folkebiblioteket var en privat institution. I mine første skoleår havde man bøgerne i store skabe i det lokale, hvor 7. drengeklasse havde hjemme, men da jeg som ung mand begyndte at låne bøger, var man flyttet til bygningen på Kærvej. Det kneb med pengene, men der var sandelig en mængde gode bøger at låne. Udlånet var gratis, men hvert år sendte Svenstrup en mand rundt til medlemmerne, venner og lånere i biblioteket. Manden præsenterede en lille protokol med navne, og ud for sit eget navn noterede man så, hvor meget man ville bidrage med. Man betalte til manden med det samme. Systemet var enkelt og ligetil. Jeg husker, at mit bidrag i adskillige år var - 3 kr. Carl Svenstrups system med den lille bog var i brug, indtil biblioteket blev kommunalt ...

Carl Svenstrup var ene mand i ekspeditionen. Han lavede, kort fortalt, alt, hvad der skulle foretages ved siden af selve bogudlånet: Bogindkøb, bogholderi osv.

Svenstrup løb ud og ind mellem reolerne og fandt efter ønskesedlen en »skønlitterær« og en »faglitterær« bog frem. Man kunne ikke låne to skønlitterære bøger på een gang. Reglen var: En skønlitterær og en faglitterær. Det var måske nok en slags diktatur, men det var en ganske glimrende foranstaltning. Den førte læserne ind i faglitteraturens vidunderlige verden - faglitteratur er jo mange ting ... Der var ofte kø ved skranken, men Svenstrup havde fremstillet nogle solide pap-nummerskiver med et hul i. De sad på en »strikkepind« i en træklods, og ved ankomsten tog man et nummer, og når man så blev ekspederet, anbragte man nummerpappen med bagsiden opad på en ny strikkepind. Denne blev så blot vendt en omgang og var klar til brug igen. Systemet var primitivt, men godt og billigt ...

Carl Svenstrup fotograferede alle sine drengeklasse efterhånden. Her er en klasse i klitten ved »Pælen« i 1913. Drengene er ti år gamle. Flere af dem går stadig rundt i Grenaa ...

En arbejdskraft uden lige

Havde man særlige ønsker, helmede Svenstrup ikke, før de blev opfyldt. Han sagde ikke ret meget, men han var specialist i notater, og intet blev glemt. Svenstrup var en arbejdskraft uden lige, men det hændte selvfølgelig, at han kunne blive syg eller på anden måde forhindret. Så passede fru Svenstrup eller måske Volmer Svenstrup udlånet, og det gik udmærket, selv om det måske tog lidt længere tid.

Vi var en fire-fem typograflærlinge, der var flittige lånere på biblioteket, og Svenstrup anskaffede uopfordret Emil Selmars »Typografi« til os - en typografisk »bibel« med oplysning om alt vedrørende faget. Denne bog kunne vi få lov at have hjemme i længere tid end normalt - den var nemlig ikke til at komme igennem på fjorten dage. Den blev flittigt benyttet af os, og Svenstrup smilede glad, når han så, at det var et godt indkøb, han havde gjort - bogen var ikke nogen billig bog ...

Tilsyneladende var der et værre roderi på biblioteket. Det flød med bøger overalt, ikke blot i reolerne, men på borde, på stole, i vindueskarme og på gulvet. Hvis »bogindsætterdrengen« en dag svigtede, blev der hurtigt trængsel omkring skran-

ken af de tilbageleverede bøger, og så kunne det nok komme til at se lidt »usystematisk« ud. Det ordnede Svenstrup så efter lukketid med lidt overarbejde ...

Tanke om at udsende en bog om Grenaa

Allerede som ganske ung mand begyndte Carl Svenstrup at sysle med tanken om at udsende en bog om Grenaa. I breve, der ligger i hans arkiv i Grenaa Egnarkiv, ses det, at han samler stof hos slægtninge, hos venner og bekendte og hos f.eks. Grenaa-borgere, der er fraflyttet byen. Han samler på oplysninger om ting, han har fået fortalt, men som han ønsker yderligere kendsgerninger om. Han undskylder sin nysgerrighed med, at det er hos de gamle og interesserede borgere i staden, han skal hente en stor del af de oplysninger, der er nødvendige for at kunne give et fyldestgørende billede af byen og dens folk. Der vil nok gå en rum tid, før jeg har stof nok til, at bogen kan udkomme, skriver han. Der findes i Grenaa Egnarkiv et utal af kladder, Carl Svenstrup har skrevet med sin sirlige håndskrift. Til at begynde med skrev han på løse ark, og han beder om, at man vil skrive oplysninger på de ark af en bestemt størrelse, han medsender. Altsammen for lettere at kunne holde styr på de mange papirer.

Senere gik Svenstrup over til at skrive alt ned i grå kollegiehæfter. Mange af disse er mærket med numre 1, 2 og 3, idet det var nødvendigt for ham at skrive om og forbedre i det uendelige. Svenstrup brugte altid en bred margin i hæfterne til at skrive rettelser og tilføjelser i, men ofte var der slet ikke plads nok her, selv om han skrev med en ganske lille skrift. En gennemgang af disse kladder giver et fortræffeligt indtryk af, hvilket kæmpearbejde, det har været at samle alle de oplysninger og kendsgerninger, der har været nødvendige for at kunne skrive »Grenaa Bys Historie«.

Der er et utal af »tørre« oplysninger i byhistorien: Matrikelsnumre, årstal forskøde-udstedelser og brandforsikringer osv. Disse ting hentede Carl Svenstrup i de gamle protokoller i lands- og rigsarkivet og andre lignende steder. I hans breve ses det ofte, at han har tilbragt en sommerferie i arkivet i Viborg, og et sted skriver han, at han på rigsarkivet i København har skrevet en bog på 300 sider af i en ferie. Det var »Dauws Annotationer«, skrevet af en præst på Anholt og med en mængde fine oplysninger om livet i Grenaa. Det var for besværligt at rejse til København, hver gang der var brug for oplysninger fra »Dauw«, og Svenstrup valgte så at skrive hele bogen af, så han kunne have oplysningerne liggende i Grenaa, når der var brug for dem“.

Der er mange måder at holde ferie på ...

at slippe af med ...

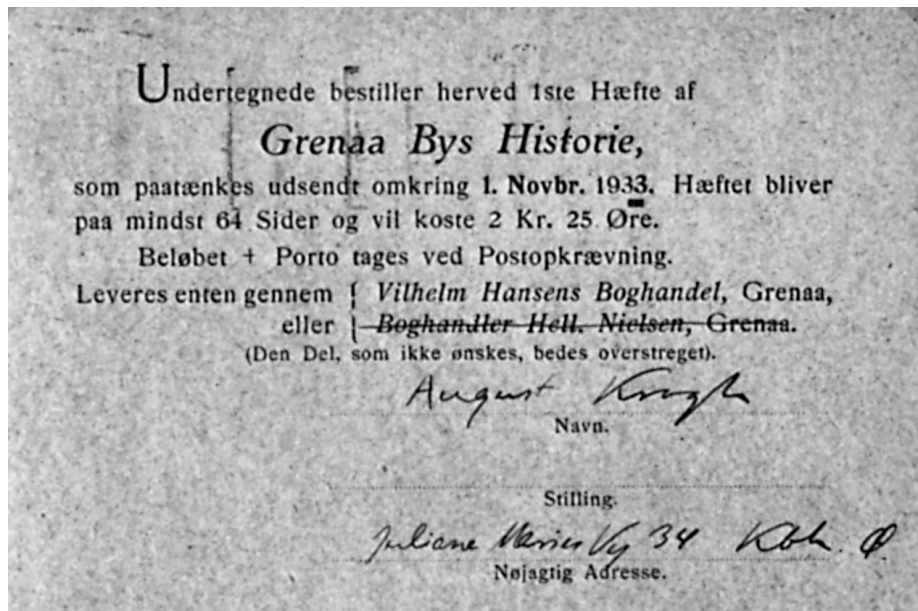
Carl Svenstrup og hans store arbejde med byhistorien er omhandlet så ofte, at vi her kan gå let hen over det. Carl Svenstrup levede for sit bogværk, og i hans korrespondancer skinner det igennem, at han har haft sin tid så godt som optaget af dette. Utroligt nok nåede Svenstrup dog meget andet. På min arbejdsplads, Grenaa Folketidendes Bogtrykkeri, Lillegade 50, kom jeg i temmelig nær berøring med Carl Svenstrup. Han skrev en lang række store artikler om bygninger og personer m.v., som han her behandlede mere udførligt, end pladsen i byhistorien tillod. Jeg formoder, at Svenstrup som betaling for artiklerne i Grenaa Folketidende fik et antal særtryk: Små hæfter in materie eller i grønne kartonbind. Disse hæfter solgte han i boghandelen. Han fremstillede også samlede bind, når han havde et vist antal. Der udkom ialt tre sådanne, og da bindene kun fremstilledes i et beskedent antal, er de i dag meget vanskelige at opdrive. Grenaa Egnsarkiv ejer et stort antal af de enkelte hæfter. Flere af dem har i øvrigt været udlånt til brug for lokale skribenter og slægtshistorikere. Det er såre interessant stof og endnu et vidnesbyrd om den akkurate, Carl Svenstrup behandlede sine emner på.

Carl Svenstrup skrev alt med hånden

Carl Svenstrup skrev, som sagt, alt med hånden. I de unge dage skrev han sit stof på et lille oktav-format, men snart gik han over til at bruge grå kollegiehæfter med et specielt emne i hvert. Disse hæfter findes i hundredvis i arkivet.

Svenstrup havde en udmærket håndskrift, og navnlig i de unge dage var den sirlig og stilfuld. Efterhånden skulle det gå hurtigere, og skriften kunne nok blive noget mere udflydende og vanskeligere at tyde for udenforstående. Carl Svenstrup elskede at rette og forbedre sit sprog ustandseligt. Manuskriptforfattere kunne nok gå en travl typograf på nerverne, men Carl Svenstrup havde en særstilling. Maskinsætterne på Folketidende havde gået i skole hos ham, og vi var hans venner for livet og rystede blot lidt på hovedet og smilede, når han lavede lidt rigeligt om i korrekturen. Svenstrup fik selvfølgelig altid sine ting i korrektur. Den kom altid prompte tilbage, og Svenstrup kom selv ned med papirerne, gennemgik rettelserne med faktoren eller den mand, der havde sat artiklen. Der var aldrig overflødig snak: Så snart Svenstrup havde ordnet det, han skulle, ilede han af sted - altid med smil og hilsen til hele striben af sættere.

Jeg kan ikke rose mig af at have haft noget at gøre med sætning eller trykning af »Grenaa Bys Historie«. Denne proces foregik nemlig på Christiansens & Jørgensens Bogtrykkeri, Storegade 37, det nuværende Grenaa Bogtrykkeri. Indehaverne var brødrene Albert og Harald Christiansen og redaktør J. E. Jørgensen. Byhisto-

Carl Svenstrup sendte bestillingskort ud på »Grenaa Bys Historie«. Mange er bevaret i arkivet. Her ses et fra professor August Krogh.

rien blev trykt i årlige hæfter, og alt blev sat med hånden med undtagelse af bind AII: Jubilæumsbogen, der på grund af tidnød blev trykt i Aarhus. Det har været et stort arbejde for det lille trykkeri, men opgaven blev løst særdeles fint, og der står nu fire store pragtbind på reolerne rundt omkring.

Specielle julehilsner

Carl Svenstrup sendte hvert år en speciel julehilsen ud - med et billede fra det gamle Grenaa og med et digt, et af hans egne eller af andre med tilknytning til Grenaa.

Carl Svenstrup skrev også digte og sange - hvem forstår, han fik tid til det? Når byrådet f.eks. havde fest i en eller anden anledning, eller når der skete noget på skolen, var Svenstrup rede til at skrive en sang. Han havde en svaghed med at komme med tingene i sidste øjeblik, og bogtrykkerne Christiansen, der for det meste var hans leverandører, har sikkert ofte bandet lidt! Mange smukke tryksager blev imidlertid resultatet.

Carl Svenstrup bliver fornærmet

Ovenfor er nævnt, at jubilæumsbogen i anledning af Grenaa bys 500 års jubilæum i 1945 blev trykt i Aarhus. Christiansen & Jørgensen kunne slet ikke påtage

sig så stort et arbejde på så kort tid. Problemerne under besættelsen var tillige så omfattende, at det længe var uvist, om der i det hele taget kunne udsendes en jubilæumsbog. Carl Svenstrup fik orlov fra skolen i et år, og ved slutningen af bogens trykning boede han i Aarhus i flere uger for at kunne være ved hånden for bogtrykkeriet, når der var brug for ham. På selve jubilæumsdagen kom han i bil til Grenaa med et antal eksemplarer af bogen og fik dem delt ud til byrådsmedlemmer og andre honoratiores ...

Midt under arbejdet med jubilæumsbogen erfarede Carl Svenstrup, at andre var i færd med at udgive en bog i anledning af byjubilæet. Dette fandt Svenstrup meget uheldigt og ufint. Han indrykkede et harmdirrende indlæg i bladene, og »Grenaa Folketidende« optog det to gange! Der kom et svar fra »de andre«. Det viste sig at være Fonnesbechs Forlag, der stod for udgivelsen af denne anden bog. Man bedyrede, at man ikke ville gå byens bog i bedene. Fonnesbechs bog var tænkt som et reklameskrift for Grenaa. Af forretningsfolk, der betalte udgivelsen gennem reklamer, ville bogen blive sendt til forbindelser udenbys som en hilsen fra Grenaa i anledning af jubilæet. Rejseforfatteren Hakon Mielche skulle skrive bogen og forsyne den med sine kendte sidevignetter. Man mente slet ikke at have gjort noget ufint. Bogen ville ikke få nogen indflydelse på salget af Svenstrups bog - hvilket den sikkert heller ikke fik. Bogen er særdeles udmærket med en række annoncer og en livlig tekst.

Carl Svenstrup var en såre beskeden mand. Han ses bl.a. på flere billeder i byhistorien, men i billedunderskrifterne står der ikke noget om, at det er ham! På side 18 i bind B ses han sammen med gamle maler Hartmann, lyttende til Hartmanns fortællende om det gamle Grenaa. Hans navn nævnes ikke. På side 196 i bind C er der et billede af lærerkræfterne ved den private realskole i Lillegade. Svenstrup sidder yderst til venstre med et flot skæg, og der nævnes flere navne, men ikke Svenstrups. Svenstrup ses et sted i badebukser på stranden og på broen til et af de små badehuse på stranden - men billedet skal vise lokaliteterne og ikke Svenstrup. Han brugte sine egne optagelser, når andre ikke fandtes.

Stranden var Svenstrups et og alt

Carl Svenstrup holdt meget af at færdes i naturen. Stranden og klitterne var ham særlig kære, og man kunne træffe ham i shorts og med baskerhue langt pokker i vold ude ved Havknuden - og det er en lang tur, når man har sit tøj liggende inde ved »trapperne«. Jeg mindes, at Svenstrup i sine yngre dage benyttede en af disse stokke, hvis håndtag kunne slås ned og danne et sæde - er det en jægerstok, det hedder? På baggrund af dette, at Carl Svenstrup elskede at færdes i det fri, er det

Carl Svenstrup dyrkede strandlivet med ildhu. Her ses han med sløjfe og shorts ved start fra biblioteket - med sønnen Volmer og hans hustru.

dobbelt prisværdigt, at han har afset det utal af timer, han har måttet tilbringe i arkiver og andre indelukkede steder, for at fremdrage den kolossale mængde stof, der danner »Grenaa Bys Historie«. Det var lykkeligt for ham, at han. nåede at se sit kæmpeværk fuldført.

Det må også huskes, at Carl Svenstrup i 1951 udgav en bog på over 100 sider: »Grenaa i tekst og billeder«, en forkortet og revideret udgave af »Grenaa i fortid og nutid«, jubilæumsbogen. Heri nåede han at få f.eks. kongebesøget og den store spejderlejr i 1951 med.

Fratræder som bibliotekar

1. december 1955 fratrådte Carl Svenstrup stillingen som leder af Grenaa Folkebibliotek. Han skulle egentlig være fratrådt et par år før, men man bad ham fortsætte i stillingen, så han kunne være med ved den store udvidelse af folkebiblioteket. Han arbejdede en kort tid under de nye forhold, og han skriver et sted, at dette var ham til stor glæde.

I kælderen i biblioteksbygningen fik Carl Svenstrup rådighed over et lille kontor, hvor han kunne sidde og ordne sine mange papirer, billeder og klicheer.

Carl Svenstrup var en rask mand. Han færdedes i byens gader i et vist iltert tempo, altid havde han tilsyneladende travlt. Han kendte en mængde mennesker, og ingen »Så til den anden side«, når de mødte ham. Han må have slidt mange hatte op, for han hilste ustandseligt. Med et smil mindes jeg hans måde med at gribe sin bløde hat i sideskyggen - hatten var på plads igen, før man fik set sig om ... Svenstrup nød åbenbart at møde gamle elever og venner fra biblioteket. Han var nok lidt afmålt, men hans lille smil var varmt og ægte. Og det var det til det sidste.

Carl Svenstrup blev gammel og træt. Han fik ophold på De gamles Hjem i Lillegade, i det hus, hvor han engang var ung lærer ved realskolen. Hjemmet var nabo til min arbejdsplads, Grenaa Folketidende. I lang tid hilste Svenstrup os på den sædvanlige måde, når han tog sine små ture rundt om »hjemmet« og Folketidende. Men en dag nøjedes han med at løfte hånden lidt - han havde ikke mere kræfter til at lette på hatten ... Til sidst måtte han have støtte af bestyrerinden på »hjemmet«, frk. Agnes Christensen, for at nå »banen« rundt en gang eller to. Det gjorde os ondt at se, hvordan den tidligere så raske fodgænger nu måtte slæbe sig frem.

Carl Svenstrup æresborger i sin by

Carl Svenstrup var i 1958 blevet æresborger i Grenaa. Han var da 77 år gammel, og sjældent har vel en mand fortjent en sådan påskønnelse som Carl Svenstrup. Ved siden af at være lærer og viceskoleinspektør ved skolen og bibliotekar ved folkebiblioteket skrev han gennem 25 år den »Grenaa Bys Historie«, der er til så megen glæde for mange. Carl Svenstrup fik ikke noget for sit arbejde. Det har nok nærmest kostet ham penge. Han fik en påskønnelse et par gange, et ridderkors bl.a., men det må nok siges med rette, at Carl Svenstrups arbejde med det gamle Grenaas historie var ganske uegennyttigt.

Carl Svenstrup mistede sin hustru, Margrethe Ray Svenstrup, i 1962. Den 2. februar 1964 døde han selv og blev bisat i familiegravstedet på Grenaa Kirkegård, som han ønskede det i et digt om kirkegården (Grenaa Bys Historie s. 660):

Og mine tanker drager
som fugle små på træk
til timen, som vil komme,
da også jeg skal væk,
når livets muntre færden
og al dets stræb og strid
engang for mig har ende,
og jeg skal bringes hid.

Carl Svenstrup omfattede kirkegården med stor pietet. Her ses han og fru Grethe på den brede gangsti, der fandtes ved kirkegården indtil 1939. De store træer blev fjernet. Byggeri er netop påbegyndt. Vejen blev i byrådet betegnet som en »sekunder færdsels-åre«.

Da ønsker jeg at hvile
 på denne stille plet,
 hvor vedbend har til muren
 sig hæftet, grøn og tæt,
 hvor vinden tar' i løvet,
 som giver graven læ,
 der skal min aske hvile
 i skyggen af et træ.

Carl Svenstrups gravsted ligger ved Aastrupvej ved en lille tvær mur. Det tidligere nævnte urneskab er borte, og det træ, der skulle give graven læ, er fjernet forlængst. På gravstenen læses navnene på Carl Svenstrups to hustruer og: Carl Svenstrup, æresborger i Grena.

Carl Svenstrups navn og indsats vil leve til sene tider ...

Carl Svenstrups data

Født i Grenaa 23/1 1881. I lære som skomager hos faderen, skomager V. Svenstrup, Østergade. Svend 1/4 1899. Derpå arbejde i København 1900-1901. Udenlandsrejse til Tyskland og Svejts 1903. 1904 præliminæreksamen ved Universitetet. 1906 lærereksamen ved Blaagaards Seminarium. 11½ måneds vikariat i friskole i Hejrup ved Vejle Fjord. Fra Sommerferien 1906 lærer ved Grenaa private Realskole i Lillegade 48, hovedsagelig i matematik og fysik. 1/8 1908 lærer ved Grenaa Kommuneskole. 1932 viceinspektør sammesteds. Lærer ved Grenaa tekniske Skole og Handelsskolen 1906-1921. Bibliotekar ved Grenaa Folkebibliotek 1914-1954. Forfatter og udgiver af »Grenaa Bys Historie« og andre lokalhistoriske skrifter. Død 18/2 1964.

Carl Svenstrup var parat med fotografiapparatet, når noget skulle ændres i bybilledet. En gammel elev, Willy Bømler, tog - trods Svenstrups protest - dette karakteristiske billede af byhistorikeren, da han fotograferede der, hvor der skulle være rutebilstation. Billedet er sendt til nevøerne i Grenaa og indlemmet i Egnarkivet.

Carl Svenstrup blev udnævnt til æresborger i sin by i 1958. Han og fruene ses her ved modtagelsen foran rådhuset

Barndomsminder

Min far

Min far var arbejdsmand, og det miljø, jeg kom til verden i, var et yderst ordinært arbejderhjem lige efter århundredskiftet. Far var født i et skovarbejderhus ved Røde Led i kanten af Benzon Skov og blev landarbejder. Som dreng kom han til Niels Præst i Enslev. Enslev havde det ry, at her spiste man godt, og det skal nok passe. Far havde 6-7 yndlingshistorier, som gik igen og igen: Niels Præst var en stor og kraftig mand, og ved det første middagsmåltid, far var med til, sagde Niels Præst med et smil: »No ska' do ede, do knejt!« Man fik søbemad - og der blev læsset kød og ben over på fars tallerken i en målestok, så »hele familien derhjemme kunne have klaret sig med det og været godt tilfredse!« sagde far. Hvor far virkede som ung mand, står mig ikke klart, men jeg ved, at han en tid var karl og kusk hos direktør H. P. Rosenvinge på Grenaa Dampværeri. Af den årsag fik han navnet Anton Rosenvinge. Far hed ellers Anton Marius Nielsen, men folk af en vis aldersklasse kendte ham overhovedet ikke under dette navn. Blev vi børn spurgt om, hvem der var vores far, sagde vi selvfølgelig Anton Nielsen. Ham var der ingen, der kendte, men når vi så sagde Anton Rosenvinge, så kendte alle far.

Fars arbejde på »Fabrikken«, som dampværeriet altid hed i gamle dage, faldt i virksomhedens bittetid. Direktøren, der jo havde startet det hele, kørte selv ud til købmændene over hele Djursland og videre ud og tilbød tekstilvarerne fra Grenaa Dampværeri. Det var flere-dages-ture, og de foregik pr. hestekøretøj med fabrikkens egne heste. Man boede på kroerne, hvor det bød sig - og jeg ville vel nok gerne have haft far til at fortælle om det i dag ...

Far forlod Rosenvinges kuskese og blev arbejdsmand i Grenaa. Han prøvede meget forskelligt. Tidligst husker jeg ham som arbejdsmand hos havnefogden ved Grenaa Havn: Geisnes. Vi gik ned til ham med middagsmad. Far var »almindelig« havnearbejder og var »i kullene«, når der var en kuldamer inde. Det var

almindeligt, at man i de dage havde brændevin med på arbejde. Mange kunne overhovedet ikke arbejde, før de havde fået et par gode slurke af flasken. Far havde fået familie, og den udviklede sig med »en lille ny« hvert andet år. Han havde ikke råd til at drikke brændevin, men det var ikke let at blive fri. Kammeratskab er ofte noget mærkeligt noget - og man var et pjok, når man ikke kunne tage sin dram. Så brugte far afholdsforeningen som våben, og nu indså kammeraterne, at det var alvor. Far og mor oplevede at fejre 50 års jubilæum som medlemmer af Grenaa Afholdsforening.

Arbejdsløs hver vinter

Det var en naturlig ting, at far var arbejdsløs en tid hver vinter. I sådanne perioder tog han så arbejde som »Jens Vejmand«, og jeg erindrer tydeligt, at jeg blev sendt ud til ham på Randers landevej, hvor han sad og slog sten til skærver bag sække-skærmen.

Det må have været omkring ved 1914, at far fik et omtrent fast job som kalk-brænder ved Djurslands Kalkværk. Det lå ved siden af gasværket, der hvor der nu er landinspektørhus. Det var en særdeles betroet post, men dårligt betalt. Det nogenlunde faste arbejde var dog eftertragtet. Til at begynde med var der kun to brændere, og de må altså have haft en arbejdstid på 12 timer. Hvordan de klarede det, når de skulle have en fridag, står mig ikke klart - men de må vel nok have haft 24 timers vagt på sådan en tid“.

Far var altid ude efter ekstraarbejde - det var simpelthen nødvendigt for at få økonomien til at løbe rundt, og det kneb endda. Kalkstenene kom fra Kirial og blev pr. hestevogn transporteret til kalkværkspladsen. Her stablede far dem op i store, fine stabler, der muliggjorde, at man kunne måle dem op i kubikmeter. Det var ekstraarbejde, og sommetider kunne far stable lidt mellem fyringerne.

Vognmand Peter Bilde i Mogensgade benyttede ofte far som kusk på sygevo-gen, når det var fars fritid. Han kørte meget lange ture ud på landet og blev godt kendt overalt. Graver Pauli Petersen på kirkegården var også ofte glad for hjælp af far. En af de lange alleer ved kapellet har de to plantet i fællesskab. Da graveren faldt fra, søgte far hans stilling, og det var ham en stor skuffelse, at han ikke fik den. Han havde sagtens kunnet bestride den. Far var reservepost ved juletid, og på hans pibebræt hang der et messingskilt, der var hans legitimation som reservepolitibetjent. Vi morede os ofte med at spille politibetjent, når vi var ene hjemme. Far nød almindelig tillid, som man sagde. Et af hans faste jobs var at skrive andragender om hjælp til hjælpe-kassen, specielt til ældre damer, der ikke kunne selv. Byrådssekretær Willesen sendte ofte folk ned til far: Han ordner det nok! Far var glad for at

Mor og far i stadstøjet i deres velmagsdage. Billedet er taget i haven ved Østerbrogade med Nygades huse i baggrunden.

kunne hjælpe, og børneflokken blev gennet ind i sovekammeret, når der var folk på »kontoret«. Hjælpekassen var dengang det eneste sted, man kunne hente lidt kontanter ...

Far var en vældig alvorsmand. Han beskæftigede sig helst med de daglige problemer, og dem var der nok af. Han var et af de første medlemmer i Grenaa og Omegns Brugsforening og aktiv i Arbejdsmændenes Fagforening. Han var med i Fællesorganisationens Syge- og hjælpekasse en lang række år og holdt bestyrelsesmøder hjemme hos mor. Der var bevilget et vist beløb til kaffe! Far var i afholdsforeningen, som nævnt, og her og andre steder var han fanebærer - han havde garderhøjde! Hjemme bag klædeskabet stod altid en eller to foreningsfaner i deres sorte voksdugs pose og med messingspidserne stikkende op. De sidste pudsede mor blanke ved de højtidelige lejligheder.

Far var ligbærer, da han blev gammel. Der fandtes en ligbærer institution, der sørgede for, at folk blev båret til graven. Far blev ved på denne post, til han selv var

ved at falde i graven - og mor forbød det ...

På de gamle dage fungerede far også som kontrollør for sygekassen: Havde til opgave at gå rundt og se, at folk holdt sig hjemme, når de var syge og hævdede dagpenge. Det var i gamle dage ...

Far var en dygtig havemand. Ved siden af gasværkshaven, hvor nu Bostrupsvej ligger, avlede han grøntsager og frugt, så det var en fornøjelse. Der stak en bonde i ham, og det frydede ham at pusle med jorden og fremskaffe mad til de mange munde. Far døde i 1942, 73 år.

Min mor

Mor blev født i Vejlbj, men fik sit hjem i Svapkjæret ved Rimsø. Tjente som bittepige ved Bønnerup og i Enslev og kom til Grenaa med far. De har nok lært hinanden at kende i Enslev, og de startede deres ægteskabelige tilværelse med en seng, et bord og fire stole og så den eneste bryllupsgave, de fik: 4 par kopper! I Grenaa boede de flere steder. Jeg husker kun hjemmet i Nørregade 12, stuen til højre, og huset i Østerbrogade 31, som mor overtog for at passe en søster, »så længe hun levede«.

Børneflokket på 12 hørte dog mest til i Nørregade. Mors liv var ikke nogen dans på roser. Det er ubegribeligt, hvordan hun fik mad på bordet til alle de sultne unger. Indtægterne var yderst beskedne, og lejligheden kan karakteriseres med de samme ord: To små stuer og et køkken. Køkkenet var nok halvanden meter bredt og tre meter langt. Indtil 1920 var belysningen en af de almindelige, grønne køkkenlamper, der i dag sælges som rariteter. Når mor syslede ved komfuret eller gasapparatet, hang lampen på sit søm på væggen, og det var nødvendigt at stå sidelæns, så den kunne lyse på både komfur og køkkenbord.

Familiens personlige hygiejne foregik ved vandhanen over køkkenvasken med sæbekoppen i vindueskarmen. Toilettet var dasset i det lille træhus i gården med en spand til tre familier i fællesskab.

Omkring 1920 fik Grenaa elektricitet. Man betalte udgifterne »pr. lampested«, og det medførte, at der blev lavet så få lampesteder som muligt: et i hvert rum, køkkenet også. Mor gik stadig sig selv i lyset ved både gasapparat og køkkenbord.

Mor havde alligevel maden færdig

når hendes flok kom masende fra arbejdspladser og skole. Mor lavede god og velsmagende mad til os. Fra min tidligste barndom erindrer jeg, at vi børn ofte måtte dele en frikadelle i to - far skulle jo helst have en god portion. Dette med den halve frikadelle ville mor ikke høre tale om sidenhen i livet. Hun kunne åbenbart ikke lide at indrømme, at det havde været så småt hos hende.

Mor havde stort besvær med at skaffe soveplads til os alle. Det lille soveværelse var fyldt til randen med to store senge og en slag bæk. Den sidste var om dagen bæk ved et bord og om natten soveplads for to-tre stykker. Jeg lå en tid lang på gulvet i stuen!

En overgang havde mor hele to lejligheder i huset: Hun lejede en lejlighed på 1. sal, installerede to af »knægterne« deroppe og lejede stuen ud til en »svend«.

Det siger sig selv, at mor havde en mægtig storvask. Det foregik i vaskehuset i baghuset, og mor sled med vaskebrættet som alle husmødre på den tid. Tørrepladsen var i gården, og der var absolut ikke andre tørremuligheder. Ble- og småbømsvask foregik i køkkenet, og mor måtte tit tørre børnetøj inde ved kakkelovnen i stuen for at klare tingene.

Mor havde stort besvær med at holde os rene. Al vask og puslen foregik, som nævnt, ved vasken i køkkenbordet - en jernvask selvfølgelig. Vasken havde ikke noget lukke, så vandet fyldtes i vandfadet, og mor havde en mægtig færdighed i at bruge vaskekluden på os. Havde vi en svamp, blev den kun anvendt til de små. Disse vaskedes naturligvis også i varmt vand - vi store måtte til de fleste tider nøjes med det kolde. Alt skulle jo varmes på gassen - og den skulle der altid spares på. Mor havde dog også varmt vand fra gruben i komfuret og fra indstikskedlen i kakkelovnen.

Ingen bekvemmeligheder

Der var aldeles ingen bekvemmeligheder i vores Nørregade-lejlighed. De små brugte altid potten. Den stod under en af sengene, og mor gik i fast rutefart med den til »huset« med potten skjult under forklædet. Så snart vi var store nok til det, blev vi sendt ud på »huset« i gården med lidt avispapir og strengt pålæg om at bære os ordentligt ad og ikke svine til. Toilettepapir kendte vi ikke.

Det var et mægtigt problem for mor at skaffe tilstrækkeligt tøj til os. Mor var ferm til at sy til ungerne, og tøjet gik fra den ene til den anden, så længe det kunne holde. Fodtøjet var et ondt kapitel. Som mælkedrenge kunne vi bruge træsko, men som avis drenge var de ikke så heldige, når vi skulle op ad trapperne. Om sommeren brugte vi gerne »gymnastiksko«, og om vinteren klarede vi os bedst muligt med »læderfodtøj«, der som regel var for stort eller for småt, mest det sidste. Far købte og byttede hos marskandiser Jens Lund i Lillegade eller hos skomager Andersen, »Rosenborg« - eller ledte i bunknen af brugt fodtøj nede i kælderen.

Det var en selvfølge, at børnene skulle hjælpe til, så snart de kunne. Pigerne fik bypladser, og de »gik med hatte« i de store hatteæsker. Sligt kendes slet ikke i dag. Drengene gik med mælk og aviser og kom på landet at tjene.

Mor havde nok at gøre, men alligevel søgte hun at tjene en lille skilling ved at sy kludesko for folk. Det var meget almindeligt, at man brugte kludesko, fremstillet af aflagt tøj. En »postfrakke« var som skabt til overlæder. Mor fremstillede nogle udmærkede hjemmesko. Hun fik en krone for at sy et par - men så måtte man selv lægge materiale til!

Mor havde også et par rengøringspladser. Hun vaskede gulv m.v. for købmand Sieburg, der havde forretning hvor nu glarmester Roses hus ligger. Det førte med sig, at kommis'en fik hende til at vaske og stoppe strømper for sig. Vi forbavsedes alle over, at eet menneske kunne have så mange par strømper.

Hos Momme & Secher i Søndergade havde man som regel tre fire lærlinge fra større købmandshuse viden om. De boede sammen på et værelse over butikken, »en hel sal«, sagde mor. Hun fik en tjans med at holde dette værelse i stand, og det var nogle vældig flinke unge mennesker, lød det tit fra mor. De forærede hende aflagte silkeslips - og disse slips var næsten for fine til vores beskedne kravetøj.

Mor var også strygelseske hos fru rebslager Petersen, der havde »Fransk vask og strygning« på 1. sal over vores lejlighed. Det var dengang, man brugte kravebryst og løse, stive flipper og man chetter. Mor var vældig ferm til at ordne disse ting, skønt hun blot havde set lidt på, hvordan fru Petersen gjorde. Og så gav det altid et par kroner til mors private spare-kop inderst i buffet'en. Indholdet herfra brugtes kun i prekære situationer.

Det er ikke til at forstå, hvorledes mor kunne få tid til at udføre arbejde for andre. Hun kendte jo ikke noget til børnehaver eller lignende. Børnene passede hinanden, og naboerne har sandsynlig vis holdt et øje med dem, når mor var borte.

Mor hjalp gerne

Disse småbestillinger fik mor betaling for. Den har nok ikke været stor, men den har været god at have. Mor havde den gode egenskab, at hun gerne var til rådighed med hjælp, selv om hun ikke fik noget for det pengemæssigt set. Både gamle og unge kom trøstigt til mor, når de var i bekneb: »Bedste« på den anden side gaden, der slet ikke var vores bedste, men en gammel hjemmesygeplejerske, der selv fik hjælp og tilsyn behov. Hvis hun ikke sad ved sit gadespejl til visse klokkeslet, gik mor over for at se, om der var noget i vejen. Skomager Holmberg i baggården og hans kone blev affældige, og den berømte diakonisse søster Oda kunne ikke være hos dem altid. Søster Oda og mor arbejdede da sammen på den måde, at mor holdt øje med de syge, når søster Oda var alle de andre steder. Det gik udmærket og var i hvert fald lykkeligt for de to i baggården. Man henvendte sig gerne til mor: Den unge kone, hvis gasslange der gik ild i, og som skreg: Petrea!! og den, der skar

Et arbejderhjem fra 1919 - med halvdelen af børneflokken: Fra venstre far (Anton Nielsen) med Aage, den mindste, kaldet »Poorken«, på skødet. Derefter Edith, Jens Anker, Frede, Niels, mor og Anna. -

Stuen i Nørregade 12 var meget lille til den store familie. - Aspedistraen hørte til i ethvert hjem dengang. - Det store portræt er af moster Margrethe, der rejste til Amerika »og nok aldrig kom hjem igen!« - Spisebordet var lavet af en nabosnedker og var en sensation ved anskaffelsen. - Sofastykkerne er fra Djurslands Kalkværk og en maj-demonstration ved Frederik den Syvendes statue på Torvet. - Peter Sabroe og arbejdsmændenes formand, Lyngsie, hang på en anden væg. - Petroleumslampen afløstes året efter af el. -

Foto: Omvandrende fotograf med magniums-lys.

sig på brødkniven og ikke ejede en strimmel at »snerre om« - for slet ikke at tale om de barsler, mor var med til, selv om hun var nervøs og fik sin berømte mavepine! Mor lod, som om hun var rolig, og indgød de urolige ro.

Far var nok den dominerende i ægteskabet. Han kunne sige en hel masse og blinke voldsomt med sine hvasse øjne. Mor tog det roligt - og sagde også noget! Hun havde en skarp replik, når det gjaldt, og hun kunne nok sætte en ting på plads. Mors søster Marie havde et hus, Østerbrogade 31. Det ville hun overdrage far og mor mod, at hun skulle have ophold og forplejning så længe hun ønskede det. Mor var ikke begejstret. De to søstre var ikke særlig kærlige over for hinanden. Far var derimod »positivt indstillet«: Han kunne blive husejer, hvad han ellers aldrig var blevet, og han fik tilmed have og hønsegård. Mor bøjede sig, selv om hun vidste, at det var hende, der ville få de eventuelle ubehageligheder. Den fred, der skulle følge med, at alle mindre børn nu var borte, blev ikke efter mors håb, men stort set gik det udmærket. Mor havde en udpræget evne til at klare de opgaver, der blev pålagt hende.

Tre dødsfald hos mor

Moster Marie, far og vores bror Alfred døde med mor som plejerske. Der var ikke meget »kæresteri« med mor, men hun havde en evne til at kunne tage, hvad der kom.

Pludselig var hun alene i huset og fik en lys og god livsaften. Hun dirigerede hus og hjem med myndighed, og hendes økonomi havde aldrig været så betrygget som nu. Aldrig havde hun prøvet at have nok, altid havde hun skullet vende hver krone, før hun gav den ud. Nu var det ingen sag. Da hun fik sit livs første hundred kroneseddel med folkepensionen, var hun nærmest flov over at have så mange penge mellem hænderne og syntes ikke, hun kunne være bekendt at betale brødforhandler Andreasen med den!

Gode venner kom og gik hos mor, hun puslede i sin lille have, fik indlagt WC, da sligt blev påbudt (men brugte nu alligevel potten om natten!). En dag gik der en »svåle« over mor. Hvad hun mente med dette udtryk, var nok svimmelhed. Det endte med, at hun bad om at komme på alderdomshjemmet »Violskrænten«: A er kommen til sidste kvartal, sagde hun. Far og mor sagde A gennem hele deres liv.

Mor befandt sig godt på »Violen«. Hun solgte sit lille hus, fik penge på bankbog - og måtte til at begynde med betale 13 kr. om måneden for opholdet. Det kunne mor slet ikke forstå. Snart opnåede hun dog 1 kr. månedlig i lomme penge og var fortørnet over, at fru den og den, der dog »havde haft en gård«, fik 52 kr. månedlig. Mor kunne slet ikke sætte sig ind i, at også en, der havde »hav en go'er«, kunne være fattig og trænge som mange andre.

Ellers var mor godt tilfreds, og hun betragtede det som sin pligt at være på hjemmets side, når nogen af de andre beboere beklagede sig: Flere fandt sig ikke til rette og »ville hjem igen«. Mor brugte så sin kvikke replik og fortalte dem, at de aldrig havde haft så trygge forhold og aldrig fået så god mad som nu - så de havde værsgo' at være manerlige! Der blev en lille samlingsstue hos mor, og hun var særdeles kvik og åndsfrisk til det sidste. Da hun en dag var på visit i »den lange gang«, ramtes hun på hjem vejen af en hjerneblødning. Mor lå bevidstløs flere dage og sov stille hen.

Et travlt og flittigt liv var forbi.

Mælkedreng

Jeg kan ikke huske, hvor gammel jeg var, da jeg begyndte at gøre gavn, men som syv-otte-årig var jeg i hvert fald i sving som mælkedreng ganske regelmæssigt. Her er set bort fra de småærinder for mor og for naboerne, som selv en mindre fyr kunne overkomme. Jeg var mælkedreng hos mælkehandler Carl Jensen, der boede i Vestergade 2. Der var en lille butik i gavlen af huset, og her blev der solgt en hel

del mælk og fløde. Man havde kogt fløde i et fad på disken og øste op med en ske. Ellers kørte vi med vogn rundt i byen. Vognen var forspændt to heste, og de hed »Knold og Tot«.

De var gråspættede og et par dejlige dyr. Vi red dem på græs ude i engene, og jeg faldt af engang i Kastaniealleen. Det var flovt! Når vi kørte i gaderne, havde vi bestemte holdepladser. Mælkemanden ringede med en stor klokke, og så kom kørerne strømmende ud med kander og spande. Mælken leveredes naturligvis i løst mål fra store spande, hvis messinghaner stak frem fra huller i vognens karosseri. Jeg var mælkedreng, da en pot sød steg fra 10 øre til 11 øre. Jeg havde det største besvær med at forklare en gammel, tunghør kone, at jeg skulle have en øre mere for mælken. Mælkedrengen bragte mælk ind til kunder, der havde bestilt bestemte kvanta hver dag, og til svagelige og gamle folk m.v. Vi drenge blev godt kendt med mange husmødres måde at være på. Vi kom i køkkener, hvor alt strålede af renhed som hjemme hos mor, og hvor damen havde fint, rent forklæde på, og vi kom i køkkener, hvor bordet stod fuldt af opvask, og hvor der lugtede væmmeligt. Sådanne steder var der sjældent en skål eller et fad at hælde mælken op i. Den ting, der blev hentet frem af uordenen, blev måske lige tørret af i det mindre propre forklæde - og så hældte vi mælken i. Hygiejne er en god ting.

Vi fik vor mælk og vort smør fra Aagaard Mejeri nogle kilometer ude ad Randers Landevej. Det er der, hvor der nu er konfektionsfabrik. Mælkemanden hentede et læs hver morgen, og han skulle sandelig være morgenmand. Vi leverede mælk m.v. til bl.a. flere hoteller, og det hændte, at vi kom til at mangle smør. Jeg blev flere gange sendt til Aagaard Mejeri - til fods - for at hente nogle kilo (det hed forøvrigt pund dengang), så vi kunne tilfredsstille vore kunder. Der var ikke noget, der hed budcykler dengang! Jeg var ikke blot med vognen ude i byen om formiddagen, men var også til rådighed om eftermiddagen hjemme i butikken. Selvfølgelig altsammen på tider, hvor jeg ikke var i skole.

Kærnemælk med fløde og is

Fruen i huset var fra en gård i Enslev, og hende kunne vi godt lide. Når vi f.eks. en varm sommerdag kom hjem fra formiddagsturen, fik vi lov at skylle flødespanden af med en slant kerne mælk, og med et par knolde is fra iskassen var det lige noget. Isen fik vi på mejeriet, og den opbevarede i en stor trækasse med zinkindlæg. Vi hentede halm og hø til hestene hos svigerfar Ottesen i Enslev og fik kage og saftvand og gode smil af konen i gården - vi hentede tørv i Villersø på en gård, hvor man havde en stor lænkehund med eget cementhus på gårdspladsen, og det var spændende at komme med på landet - på sådan en mægtig lang køretur. Når vi

kom hjem fra turen, var der et stort fad mellem madder til os med f.eks. stikkelsbærkompot - og dertil ovennævnte kærnemælksdrik med fløde. Sikke tider!

Vi blev fotograferet med mælkevognen og med Knold og Tot udenfor fotograf Christiansens atelier i Kannikegade. Det var første gang, jeg blev fotograferet. På billedet ser det ud til, at vi har en mægtig sæk liggende på vognens tag. Det er bluff! Det er blot et læs flyttegoods, der holder bag vores vogn - og sækken er fyldt med sengetøj ...

Der var mange andre ting at lave

Det er ikke til at forstå, at man fik tid til så meget i barneårene. Jeg opholdt mig nemlig også meget i købmandsgården på hjørnet af Nørregade og Østergade og gik gårdskarlen, Anders Hviid, til hånd med de mange ting, han skulle tage sig af: Kaste korn på lofterne, knække foderkager, vende oste, tappe petroleum, feje gård og gade, bære varer ind i butikken og meget andet. De mange bønderheste, der kom i gården, fik jeg ikke lov at røre, og jeg var forøvrigt også bange for dem. I butikken malede jeg kaffe - det foregik med hånden, og en kasse med tørrede abrikoser i nærheden var en formildende omstændighed. Købmanden hed Hjortkjær på den tid.

Når klokken var 5 om eftermiddagen, skulle jeg ud med aviser. Bladet hed »Grenaa Avis«. Det kunne sagtens gå om sommeren, når det var lyst, men jeg var mørkerød og derfor ikke dristig ved at færdes på de mørke trapper og ind i skumle gårde. Der var ikke trappebelysning ret mange steder dengang. Værst var det, at vi havde en par abonnenter på Aastrupvej. Det var en slags bedre markvej på den tid, der var kun ganske få huse, og så var der kirkegården! Selv om det var her, vi legede, når der var tid til det, var jeg rød for at gå forbi i mørke.

Men der var lyspunkter

Pastor Adser Larsen boede i nummer 4, og af ham fik jeg to øre næsten hver gang, han så mig komme med avisen. Oppe på gården, hvor nu gårdejer Kvist bor, lå konen, fru Martinus Petersen, i sengen altid, og vi havde den aftale, at vi skulle bringe avisen ind til hende i soveværelset. Den øvrige familie var jo tit ude ved arbejdet i stalden, når vi kom hen ad aften. Herinde ved sengen vankede der jævnlig et stykke brystsukker eller andet godt, som patienter ofte har »på lager«, så vi tog gerne den lille afstikker ind gennem stuerne.

På Østergade boede bager Skov. Han havde Grenaa Mønsterbageri (nu: Nørgaards Ost), og i forretningen ekspederede »Moster«, en søster til fru Skov. Det var navnlig min bror Niels, der var velset her. Han stod sig altid godt med damerne.

Far var ofte arbejdsløs om vinteren, og så tog han arbejde ved skærvslagning på landevejene.

På billedet her ser man en »Jens Vejmand« yderst til højre. Billedet er taget før 1910 på Havnevejen lige ved Korsgade. Spillemandene er udenlandske »trækfugle«.

(Varde Kunstnerbrevkort, Stenders Forlag).

Når vi kom med avisen, og »Moster« kunne se, at hun ikke fik udsolgt, sagde hun: »Kom ind, når du er færdig!«, og så fyldte hun en af de store poser med wienerbrød og butterdej og andre gode sager - og så var der jubel i Nørregade 12, hvor en snegl var det eneste bagerbrød, vi kunne flotte os med.

Vi var dårligt klædt på

I forhold til nu var vi klædt dårligt og altfor tyndt på til mælketure og avisture og alt det andet friluftsliv. Vi havde let ved at få »lang næse«, og om vinteren havde vi altid »frost« i tæer og fingre, så de sad i et uappetitligt sår. Hvorfor hører man aldrig mere noget til »frost i tæer?« Var det mon vitaminerne, som ikke var »opfundet« dengang, vi manglede?

Vi fik en klud om - og var der noget særligt i vejen, havde mor en flaske »Hofmanns- og rabarberdråber« på trekanthylden i køkkenet. Det var vor universalmedicin, når vi havde mavepine - eller når »den lille« (som der altid var en af) skulle have tænder igennem. Lidt gnideri på gummerne med en finger vædet med dråberne skaffede ofte mor - og alle vi andre - nattero.

Ude som hjorddreng

»Du kan komme på landet og tjene«, sagde mor til mig, når hun ikke kunne styre mig. Jeg nød den ære at være den mest uregerlige i familien! Jeg tog ikke så tungt på truslen, men da jeg var elleve år, i 1915, kom jeg virkelig ud at tjene. Jeg kan huske, at skrædder Christensens kone i baggården græd, da jeg sagde farvel og gik med far ud gennem porten. Mor græd ikke, og det gjorde jeg heller ikke. Hvorfor mon skrædderens kone græd? Vi tog den til fods til Hammelev. Far trak sin cykel med mit kluns, og jeg travede ved siden af. Da vi var ankommen til Niels Udsens gård mellem Hammelev og Sangstrup, fik vi kaffe, og manden og far snakkede, mens en lille dattersøn på gården viste mig det hele. Da vi kom ud fra stalden, så jeg far køre på sin cykel oppe på bakken. Han havde ikke sagt farvel til mig - hvorfor mon han ikke gjorde det ...

Jeg skulle ikke lave noget den første dag, og ved sengetid blev jeg sendt til sengs i karlekamret i stalden. Der var cementgulv og to senge, en til forkarlen og en fælles seng til andenkarlen og mig. Der var nogle vældig tunge dyner og nogle grove, nubrede lagner, der kradsede. Siden fortalte karlene mig, at vi skulle »ligge lagnerne til«, så de blev bløde og dejlige og kunne bruges af »kvindfolkene«. Når lagnerne var kommet til det stadium, så vi dem ikke mere. Jeg var ene hjemme i karlekamret, og jeg var lidt bange. Det var mørkt, og de 6-7 store heste ude i stalden raslede med deres bindsler og stampe i brostenene og prustede og en hel masse andet. Jeg har nok alligevel sovet, men pludselig foer jeg op - der kom en mand ind til mig! Han råbte op: »Nå, er det dig, der er den nye dreng? Det er mig, der rejser herfra«. Han havde en vældig kraftig stemme, og jeg dukkede mig ned under dynen. Om morgenen var vi tre mand i sengene: Forkarlen og stordrengen var kommen hjem, uden at jeg havde hørt det. Så jeg har nok ikke været så bange endda - eller også har de mange nye indtryk gjort, at jeg har været godt træt.

Ud i dagligdagen

Vi skulle tidligt op: Kl. godt fire om morgenen blev der kaldt. Lå vi og lurede lidt længe, kom manden farende ud i bar skjorte og med en jakke over hovedet, bankede på karlekammervinduet og råbte: »Hvad fanden ligger I og snyvver etter - det er langt op ad davven!« Vi skulle jo »have mælken med«, og mælkekusken var ikke godt sindet, når spandene ikke stod ude ved vejen. Han havde vistnok ret til at køre forbi, men han gjorde os altid den tjeneste at køre ind i gården og op foran kostalden. Det var noget af det værste, vi kunne komme ud for, opdagede jeg snart. Mælkevognen og de store heste lavede et farligt spektakel, intet kunne skjules, og manden kom farende, og ih! hvor han skældte ud! Sådan en dag var ødelagt fra

morgenstunden ...

Jeg kan ikke huske, hvad jeg lavede den første dag, men snart faldt jeg ind i den daglige trummerum. Straks, når vi stod op, skulle køerne fodres og vandes og malkes. Hestene tog karlene sig af. Malkningen besørgede de to unge piger og datteren i huset. Datteren, Karen, styrede huset, fordi Moderen, Ane Marie, var faldet og havde brækket lårbenet. Hun havde vanskeligt ved at gå, men ved hjælp af en krykke og en stok kunne hun da bjerge sig ud på »huset« i en af udlængerne. Hun sad altid ved langbordet i stuen, hvor vi spiste og opholdt os, når vi ikke arbejdede. Hun var ikke rar, og hun havde den vane, at hun harkedede. I bordskuffen havde hun liggende en bunke små papirlapper. I en af dem »spyttede hun ud«, pakkede sagerne lidt sammen - og smed det ind under bordet! Når det foregik, mens vi spiste, vendte maden sig i mig.

Den gamle kone var fantastisk til at sy Hedebo, og vi forundrede os tit over, at hun med sine grove fingre kunne lave de små bitte sting. Men det kunne hun, og hun fremstillede de fineste duge, der kunne tænkes. Et af hendes specialer var hal-skraver. De unge piger på gården fik altid en sådan, og når de bar deres fine, hvide krave på deres mørke spadseredragter, var de sandelig fine, og de kunne være sikre på at blive beundrede - og misundte.

Kokaptajn

Køerne skulle jo på græs, hvor de nok kunne æde sig mætte, men de skulle have »en gjæve roer« og en tot halm eller hø om morgenen, også for at de kunne være rolige under malkningen. Dette med fodringen var mit arbejde, og det ordnede jeg snart på egen hånd. Der var noget i en stor kasse, der hed kraftfoder - og dette skulle køerne have en skefuld af. De køer, der malkede mest, fik en stor skefuld, og de, der ikke kunne betale for ekstrasfoderet, måtte nøjes med en mindre portion. Også denne fordeling var overladt til mig - selvfølgelig efter ordre. Vi var lidt gammeldags og var ikke i kontrolforeningen med fedtprocent og alt det der, men det gik endda.

Når de 16 køer var fodret og malket, blev de koblet uden for stalden. Først trak jeg to ud, »hængt dem på en krog« i væggen, hentede to til og kobledes deres tøjlr om halsen på dem, der allerede var ude - og så videre. Køerne var tit urolige og ville springe op på hinanden, men så råbte jeg højt og gav dem nogle dask af kæppen. Det endte altid med, at hele koblet kom af sted med mig i spidsen ved siden af »Tolstrup«, den gamle håndko, der var så skikkelig og havde sit navn, fordi manden havde købt hende hos en mand i Tolstrup. Manden var vældig interesseret i, at »Tolstrup« fik kviekalve, for der var der noget at bygge videre på. Jeg har ofte

siden tænkt på, om det i grunden var forsvarligt at lade en dreng på 11 år ordne de store dyr fuldstændig på egen hånd. Det fik jeg imidlertid »lov til« meget hurtigt. Selvfølgelig blev jeg trådt over tærne af og til, men der overgik mig ikke noget alvorligt - og »sådan var det jo alle steder«.

En ko kan have blink i øjet

Kørerne og jeg lærte hurtigt hinanden at kende, og det er morsomt at tænke på, hvor kloge dyrene er. De tænkte selvfølgelig mest på at få noget at æde, men sommetider kunne de skam også finde på at ville lege. Det skete, at en ko var løs og skulle fanges. Det var ikke let til at begynde med. Når jeg troede, at så, nu havde jeg den, så var den væk! Den stod stille og så ud, som ville den lade sig fange, men den havde blink i øjnene og slog et vældigt slag med kroppen og var ikke til at få tøjr på. Så måtte den jo tages med »magt«: Jeg listede ind på nært hold af den, fik fat i halen og holdt så meget igen som muligt, og til sidst blev den - måske - træt, så jeg kunne lade en hånd glide over ryggen på den, nå op til hovedet og få fingrene i dens næsebor. Så var der en chance for at få den rolig og tøjret. Køerne måtte jo endelig ikke gå løse og komme i korn og roer. Skete det, fik jeg skældud, og de løse køer gav mig anledning til mange tårer og megen arrigskab. Tøjrrebnene var jo ikke »alt for gode«. Der var krig, og der var småt med alting. Selv om manden var fantastisk til at splejse sprængte tovender, så kunne rebene ikke holde køerne i tøjr altid. Der var visse dage, hvor de allesammen absolut ville bisse og slet ikke var rare. Så var det ikke spændende at være »kokaptajn«, som Karen altid benævnte mig, og på sådanne dage blev det vedtaget, at jeg ikke ville være landmand!

Når jeg om morgenen havde fået køerne på græs, »fået dem ud«, hed det, kunne jeg gå hjem til morgenmad. De voksne havde spist, mens jeg var ude med køerne, så jeg spiste gerne i køkkenet, og tit fik jeg det, manden havde levnet. Vi fik mælk-og-brød, og det kunne jeg godt lide. Jeg kunne spise et par pæne tallerkenerfulde efter at have været i sving et par timer. Vi fik skummetmælken fra mejeriet eller håndskummet fra flødefadene, men manden fik en speciel skålfuld, lavet af nymalket mælk. Spiste han ikke op, skulle jeg spise det, han levnede - for det var skam for godt at kaste i svinetønden! Manden spiste med hornske, og den stod i skålen, der var anbragt i komfurovnen for at holde sig varm, til jeg kom hjem. Jeg kunne ikke fordrage at spise de levninger, og så med den hornskel Jeg var vældig glad, når jeg fik det, der var beregnet til »folkene«. Meningen med den gode mælk til »drenge« var god nok - men jeg væmmedes altid ved den.

Der var meget at lære

Efter maden var det som regel på høje tid at komme i skole. Om skolen senere.

På vejen til skolen skulle jeg flytte kalvene og fårene og plagene, »kløjene«, i kæret. Det tog man som en selvfølge, for karlene havde sandelig andet at gøre end at flytte kreaturer! Det gik alt sammen, og i skolen var man indforstået med, at drengen fra den gård som regel kom for sent ...

På vej hjem fra skole skulle jeg »flytte« igen. Hændte det så, at der var får eller kalve løse, kunne det godt være længe, inden jeg kom hjem. Det var værst, når det var fårene, det var galt med. Men her benyttede jeg en »fangstteknik«, som de andre hjorddrengene lærte mig: Jeg trak alle fårekoblene sammen, så dyrene stod i klump, og lagde mig ind imellem dem. Får søger altid sammen, og når det løse dyr søgte ind til klumpen, gjaldt det om at få fat i et af dets ben - og holde fast! Det kunne også lade sig gøre at løbe et dyr træt ved aldrig at give det ro til at tisse. Til sidst skal det, og så er det med at være der! Der var meget at lære for en dreng fra byen ... Når jeg var i skole, flyttede manden eller en af karlene køerne. Var jeg hjemme - vi gik kun i skole hver anden dag - måtte jeg hjælpe til med alskens arbejde. Kostalden skulle der muges i, og det var hårdt arbejde. Jeg har ofte siden - især da jeg selv blev arbejdsleder og havde med lærlinge at gøre - tænkt på, at det i grunden var skrupforkert, at alt det værktøj og alle de redskaber, jeg arbejdede med, var beregnet til voksne mennesker: Møgbøren f.eks., skovl og kost ligeså. Der var ikke noget, der hed at køre med halvt læs! Det kunne jeg have gjort, hvis jeg havde haft forstand til det, og der var sikkert ingen, der havde påbudt, at jeg skulle køre med fyldt bør. Det kunne jeg selv bestemme - og jeg læssede naturligvis alt det på, der lige kunne være der. Det var alt for tungt for sådan en bitte knægt, men man var jo en pokkers karl og kunne nok klare det! På møddingen skulle jeg køre på et bræt, der skrånede opad i møgbunken. Det var svært - og det hændte ikke så sjældent, at børen væltede for mig, og så kom der uorden i tingene. Møget skulle lægges på en bestemt måde, så det var til at læsse uden for stort besvær, når det skulle køres på marken. Alt foregik jo med håndkraft dengang.

Roebøren var også for voksne. Jeg fyldte den selvfølgelig til randen og stred mig fra roehuset: det gik lidt opad - ind i fodergangene og fordelte roerne til dyrene. Manden overraskede os voldsomt og kom hjem med en patentbør, der selv kunne vippe roerne af, blot der blev lindet på en krog. Det var en mægtig hjælp, og børen var heller ikke så voldsomt stor som den gamle. Vi savnede den nye bør såre, da den en nytårsaften blev fjernet fra gården og var borte i flere måneder. En morgen stod den på sin plads: Røveren havde fået samvittighedsnag!

Dyrene skulle også have halm eller hø. 16-17 køer og en stor tyr + en lang

Nørregade set mod Torvet. Huset til venstre er stuehuset til Pedersen Damgaards gård. Derefter stakittet ved fattiggårdshaven. Her og længere op ad gaden er nu HB Kvikly. Det høje hus helt til højre er nedrevet, ellers er alt som nu. Gaden har få et fortove - med toppede brosten. Rendestensbrædderne er borte. Pletterne på gaden er hestepærer ...

række kvier og kalve kan æde en masse halm, så det var store portioner, der skulle slæbes fra loen efter først at være »slået ned« fra gulvene eller høloftet. Der var ikke elektrisk lys i staldene og i laden, så vi gik for det meste og rodede i mørke - og jeg var altid bange, når jeg skulle op i høet.

Jordemoder hos grisesoen

Vi havde også grise, men dem måtte jeg ikke fodre. Kun, når manden var ude, blev de mig betroet. Jeg måtte derimod godt muge hos dem, og jeg var slet ikke dristig, når jeg skulle over til syv-otte store slagterisvin, der havde en vis evne til at være »tossede« og gå i vejen for skovl og kost. Engang sad jeg over en so, der skulle lægge grise. Det var om natten, og alle på gården sov - undtagen jeg! Jeg havde fået strenge instrukser om, hvordan jeg skulle klippe navlestrengen over, og jeg »måtte endelig passe på«, at soen ikke åd grisene! Det kunne godt forekomme, at en so åd grisene lige så hurtigt som den fødte dem. Det gik nu allsammen meget godt - men jeg var slet ikke storagtig over den betroede post. Svinehuset lå i det fjerneste hjørne af den store gård. Inde fra ladens træværk kom der besynderlige lyde, og rotterne rumsterede omkring foder tøndene, der lugtede fælt, men hvor rotterne blev draget til af de gode sager i den. Det generede dem åbenbart ikke, at der brændte en flagermuslygte henne hos soen og mig. Det var slet ikke hyggeligt,

og »Fanny«, hunden, ville ikke være hos mig, men ville sove på sin sædvanlige plads i hestestalden. Heldigvis gjorde vi ikke ret meget i sohold. Jeg prøvede kun at være jordemoder hos en so denne ene gang.

Gødningen fra svinestien skulle trilles over den grusbelagte gårdsplads, gennem staldbygningen og ud på møddingen. Det var strengt - og jeg tænker mig, at min ømme ryg, der har været mit smertensbarn i et langt liv, er blevet grundlagt i arbejdet med bl.a. den tunge møgbør “.

Køerne skulle også have vand

Når jeg en varm og tør sommerdag havde fået køerne hjem i stalden, skulle jeg med håndkraft pumpe vand ind til dem. Vi havde en fortræffelig pumpe, og der var masser af vand i brønden, men har nogen nogensinde tænkt på, hvor meget 16-17 køer kan drikke på en sommerdag? Det tror jeg ikke! Vandet løb fra pumpen gennem et rørsystem ind i kokrybben. Når jeg syntes, at nu måtte der da være vand vok til dyrene (og når jeg var godt træt af at løfte den tunge pumpestang op og ned!), gik jeg ind for at se, om alle havde fået vand. Det viste sig ofte, at vandet kun var nået til den første i rækken eller måske til et par stykker - de havde kort sagt labbet det hele i sig, mens de øvrige strakte hals og tunge og var vældigt tørstige. Det var et nedslående syn: På en igen! Til gengæld var det herligt og let at fylde køerne, når det var regnvejrs, og når græsset var dugfyldt og friskt. Så drak dyrene næsten intet, og det gjorde de heller ikke om vinteren, når de fik mange roer. Men om sommeren, når det var tørt og varmt - uha!

Tyren var stor og fæl

Vi havde en stor tyr - og den omgikkes jeg med stor forsigtighed. Den kom kun ud, når den skulle »bedække« en af køerne, og så var det som regel en af karlene, der trak den udenfor. Eengang blev det dog mig: En kusine til datteren Karen kom trækkende med en ko, der var »tyrgal«, og som skulle til vores tyr. Imens pigen var inde og drikke kaffe, skulle jeg ordne det med tyren. Vi bandt koen til træet midt i gården, og tyren havde forlængst opdaget, at der var »damefremmede«. Den var vældig ivrig efter at komme ud, og jeg havde ikke fået tøjrklemmen ordentlig ind i næseringen på den, og pludselig var den væk, da jeg åbnede »klaven«. Den tænkte imidlertid kun på koen, og imens den besørgede sit, fik jeg klemmen i ringen - og efterpå var tyren så skikkelig som et barn og fik et par roer ekstra. Jeg husker ikke, om der var kaffe til mig.

Når køerne var på græs, var der ikke andet at gøre med dem end at flytte dem - en gang for hver time eller så. Det var slet ikke så lige til at gøre dette rigtigt. Kø-

erne skulle absolut »æde op«: spise alt det græs, der var. Nogle åd rub og stub uden mindste besvær for drengen, men andre ville ikke æde i bund. De villige kunne så få et lille stykke mere »for«, mens de tvære enten ikke skulle flyttes eller måske kun fik et ganske lille stykke »for«. De sidste blev på denne måde tvunget til at æde pænt op, hvis de ville have noget - og så undgik hjorddrengen at få skoser for ufin afgræsning. I tiden mellem flytningerne måtte jeg så tynde roer eller rense dem sammen med karlene og pigerne - eller samle sten af kornmarkerne ved forårstide. Det hændte, at jeg blev sat til at harve eller tromle på de store marker, og det var jo lige noget! Selv om jeg vidste, at jeg kørte med det mest skikkelige spand heste, vi havde, så var dette med heste jo altid spændende. Her sad man som en konge og styrede det hele. Det var forøvrigt ikke så let at klare de første gange, for lavede man »balker« eller »helligdage«, steder, hvor trømlen eller harven ikke kom, var man uhjælpelig til grin og måtte høre meget for det ...

Jeg fik en god plads

Da jeg et halvt hundrede år efter dette blev arbejdsløs for første ang, idet »mine« virksomheder gik neden om og hjem, fik jeg lejlighed til at høre »Familiespejlet« i radioen ved kaffetid om eftermiddagen. En dag hørte jeg en mand fortælle om sine kvaler som hjorddreng og karl for bønderne. Det var ovre på Sjælland. Jeg tror, han var fra København, og efter hvad han fortalte, havde det været ganske forfærdeligt. Han havde i hvert fald oparbejdet et had til bønder, som jeg stod temmelig uforstående over for. Selvfølgelig havde jeg i litteraturen læst om hjorddrenge lidet misundelsesværdige tilværelse og er ganske klar over, at sådanne drenge ofte har været genstand for en uhyrlig behandling af både husbond og medtjenere. Jeg har med egne øjne set f.eks. karlekamre, der var under al kritik, og jeg har set en storebror komme hjem til far og mor, fordi hans madmor havde været ubehagelig mod ham. Jeg hørte dog også hans husbond ved nat komme til vinduet derhjemme og spørge, om gutten fandtes her. Der fandt en større forhandling sted, og hvad husbond har »forklaret« den slemme madmoder, melder historien ikke noget om: Storebror fulgte med ud på gården og var der i 5 år. En mishandlet drengs indstilling til livet kan få et knæk, som aldrig kan rettes, men jeg var heldig: Jeg havde nemlig det, man kaldte »en god plads«.

Manden var omkring de 60 år, og vi kaldte ham selvfølgelig »den gamle«, slet ikke i nogen ringeagtende betydning. Han »sad lunt i det«, som man siger, når en mand har økonomien i orden, og alt på gården var velordnet. Vi havde 52 tønder land. Der var nok at holde styr på, og der var nok at lave for os allesammen. Jeg oplevede sandelig også ting, jeg helst var foruden, og der var sikkert også noget ved

*Mælkevognen i Kannikegade ved fotograf Christiansens atelier.
I baggrunden ses den forsvundne
vognmand Alfred Nielsens gård Rosengade-Østergade.*

mig, der kunne have været bedre, men den ondskab, manden i radioen talte om, han havde været genstand for, og dette med ikke at få mad nok, kendte jeg aldeles intet til. Det er en kendt sag, at unge mennesker altid kan spise, og i krigens tid var vi helt syge efter brød, rugbrød f.eks. Jeg skal villigt indrømme, at jeg adskillige gange har »neglet« et stykke stegt flæsk og en skive rugbrød fra skabet i køkkenet, men det var ikke egentlig sult, der fik mig til det, men en slags lystspisning.

Ondskab, ja, vi havde en andenkarl, som jeg delte seng med. Han havde en vældig lyst til at være efter mig, for jeg var den lille og har aldrig været god til at slå igen. En dag tog forkarlen affære og lovede andenkarlen »alle de bank, der kunne ligge på ham«, hvis han ikke lod mig være. Det hjalp, og så var vi såmænd helt gode venner.

Husbond kunne være hidsig og ubehagelig, f.eks. når vi tærskede og jeg skulle besørge negene fra deres plads i gulvene og ned på tærskværkets bord, hvor manden selv »lagde i«. Hvis jeg ikke var på pletten med negene - fra bagsiden af gulvene

til maskinen var der 4-5 meter ujævn vej - skældte han ud og bankede i bordet med skaftet af den kniv, han skar negbåndene over med. Maskinen måtte ikke gå tom - og jeg var nervøs og bange og ulykkelig. Men så snart vi havde tærsket så og så mange tønder korn, var manden rolig igen, stoppede piben, der kun var ude af munden på ham i loen, og gik ind på sofaen for at hvile sig. Og så trak jeg vejret befriet igen ...

Meget ubehageligt arbejde

Kartoffel- og roeoptagningstiden kunne være meget ubehageligt for alle, og navnlig syntes jeg da, at det var en fæl tid. I kornhøsten var det slid og slæb, men der var noget helt andet over arbejdet i det gode vejr. I efteråret var det ofte slemt. De to unge piger var altid med på markarbejde, og en af dem og jeg skulle læsse roer på marken. Vi kørte med to spænd, og der var altid en lille pause mellem læssene. Var det så dårligt og koldt vejr, frøs vi ganske forskrækkeligt. Det kunne gå, når vi arbejdede, men i pausen krøb vi sammen i hugstilling og skærmede hinanden for vinden. Jeg var ikke særlig godt klædt på - der var ikke råd til flotheder. Om vinteren, når vi tog roer ind fra kulerne, var det ofte meget slemt i kulden. Jeg måtte hjælpe til med det hårde arbejde at tage jord af. Det foregik, når det var frostvæjr, med hakken, og vi kunne nok holde varmen i selve kroppen, men hvor var det stemt for fingre og tæer! Karlene havde træskostøvler, men jeg måtte nøjes med træsko.

Vi havde på gården det sædvanlige pjat med at skulle kunne løfte og bære store byrder. Når der f.eks. skulle bæres korn fra loen over gårdspladsen og op på stuehusloftet, var det en stor spas for karlene at få en for stor sæk på nakken af mig. De morede sig vældigt, når jeg vaklede over gården og måske blev nødt til at smide sækken fra mig. Morsomt, men uforstandigt. Jeg tænker stadig på den ryg, der måske tog varig skade ved de narrestreger.

Jeg lærte en masse i Hammelev

I øvrigt oplevede jeg en hel del i den tid, jeg var i Hammelev. Igennem livet var en af mine faste vendinger: »Dengang jeg var i Hammelev ...«. Min kone sagde spøgefuldt, at alt det, jeg havde lært, havde jeg tilegnet mig i Hammelev! Det var nok lidt meget sagt, men for en dreng fra byen var der utroligt mange ting at lære og opleve. Foruden det daglige rutinearbejde med dyrene oplevede jeg at se kvindfolkene brygge øl, deraf en mindre, af mandfolkene højt skattet portion gammeløl. Jeg skulle smage tilpas på det og fik overrakt en kopfuld væske fra et lille kar på bryggers gulvet. Jeg tog en ordentlig slurk - og spyttede så meget som muligt ud igen.

Det var et afdryp af humle eller sådan noget, og det smagte ganske forfærdeligt! Stor moro hos alle de voksne ... Jeg fik også besked på at hente en møddingskraber inde hos naboen, Martinus Greve, en dag, vi kørte møg ud (»Greven« var forøvrigt bedstefar til den senere så kendte finansminister m.m. Anders Andersen). Den gik jeg dog ikke på, selv om forkarlen lod fortørnet over, at jeg ikke parerede ordre. Jeg kendte nemlig fidusen, idet jeg allerede år forud hjemme i Grenaa havde været sendt fra Pedersen-Damgaards mødding i Bredgade til vognmand Andreas Larsen i Markedsgade 17 for at låne et sådant instrument. Jeg kom hjem med 3-4 mursten og noget gammelt jern i en sæk - og blev vældigt til grin. Derfor kunne jeg klare frisag i Hammelev. Forøvrigt blev jeg som voksen præsenteret for et glas »hjemme bryg« af samme slags som ovennævnte, da jeg overværede brygning af øl et sted ved Faaborg. Jeg måtte bedrøve de kære fynboer med, at jeg kendte den! Den slags »morsomheder« er altså åbenbart noget, man kender til i alle landsdele.

Det var under 1. verdenskrig,

jeg var landmand. Der manglede mange ting i dagligdagen, og f.eks. så jeg, hvorledes man lavede kaffeerstatning ved at riste rug eller byg på en stegepande. Det var vist ikke ganske lovligt, men nød bryder alle love! Jeg var med til at lave kartoffelmel og stod og raspede kartofler i timevis på en roerasper. Jeg husker 50 år efter ikke, om kartoffelmosen blev yderligere findelt, men det hele kom i vandbad i samtlige gårdens store vaskekar. Der blev rørt rundt i det med en svær stok, og når det så havde stået over en nat, var der bundfældet et hvidt pulver, som altså var kartoffelmelet. Vandet blev hældt fra, og en mængde små partikler forsvandt sammen med det. Så blev melet rørt op i nyt vand, og processen med udskillelse af affaldsstoffer gentog sig adskillige gange. Det var vældig spændende, og jeg var meget interesseret.

Vi havde elektricitet i stuehuset, men ikke i de øvrige bygninger. Der var rationering på strømmen, der kom fra elektricitetsværket i Voldby, og så støbte vi selv lys. Det var også noget helt nyt for mig, og det var i sandhed håndstøbte eller hånddyppede lys, som 50 år senere blev det helt store. Da mindedes jeg atter tiden i Hammelev. Pigerne - og alle vi andre, når vi kunne komme til det - dyppede og dyppede uldtråden i fåretalgen, og der kom brugbare lys ud af det, også nogle lange, tynde præse, som man brugte, når man i mørke skulle fra stue til stue i mindre ærinder.

Det var i det hele taget et stort problem med lys og lamper på den tid. I stalde og udhuse manglede vi petroleum til flagermuslygterne. Manden på gården var dybt ulykkelig over, at han i sin tid havde syntes, at 500 kr. var for mange penge

for installation af elektricitet i stalde m.v. Havde vi haft installationen, havde vi dog haft den lille ration af strøm. Nu måtte han købe karbidlygter, og »de var fåle dyre!« De gav imidlertid et fortræffeligt lys, men de voldte mange kvaler med tilstopninger og lignende. Det var en mægtig lettelse, hver gang vi fik en lille petroleumsrationsration til lygterne. Vi manglede også fejekoste! En kost er ikke til at undvære i staldene, og manden skaffede de mærkværdigste ting frem, når han var i Grenaa: Normalt udseende koste af lyngkviste (udmærkede, men hurtigt nedslidte, så vi til sidst næsten fejede med skaftet) og nogle lange limer, også af kviste, særdeles anvendelige, når vi fik taget, men alt for dyre, sagde manden.

Vi fik god mad - og nok af den

Vi slagtede en mægtig stor gris hvert år, og når den blev stukket (uhyggeligt!) og hængt op på en stige i gennemgangen ved staldene, havde den en mægtig afføring. Det var mit arbejde at samle denne afføring (manden kaldte den: Drikkepenge-ne) op i en fart, mens datteren i huset holdt en spand med bygmel (eller var det rugmel) op under stiksåret og samlede blodet ind, mens hun ihærdigt rørte rundt. Denne substans blev der lavet sortpølser eller blodpølser af, og det var en regel, at så længe der var blodpølser tilbage, fik vi ikke anden middagsmad! Vi fik et mægtig stort fad pølser ind på bordet sammen med et eller andet saftprodukt eller måske med sirup, og så gik det løs! Det var med at spise så meget som muligt for at få de fæle sorte pølser udryddet så hurtigt som muligt. Var der en lille rest tilbage til sidst, fik vi pølserne brasert med lidt smør i panden til aftensmad - og med lidt sukker til“.

Vi fik en god kost. Det var uhyre vigtigt for en gård at kunne have et godt renomme i mad-spørgsmålet - ellers fik man ikke gode folk! Om morgenen startede vi, som nævnt, med mælk-og brød, og vi fik ikke andet, ingen kaffe og smørrebrød f.eks. Til middag var der altid to retter, når det da ikke var søbemad: Grønkalssuppe, gule ærter og sligt. Når vi havde sovet til middag, fik vi en kop kaffe med en lille knald kandis til, inden vi tog fat på arbejdet. Der var rationering på rugbrød. Vi spiste stort set vor ration om morgenen, så om aftenen fik vi bygvandgrød med mælk. Det var ikke spændende, men sikken grydefuld, vi kunne sætte til livs alligevel! Pigerne lavede grøden om eftermiddagen, og den store jerngryde blev så anbragt i hokassen ved siden af komfuret. Grøden holdt sig fint varm her til aftensmadstid. Kun om søndagen fik vi smørrebrød til aften, og det var dejligt. Jeg må dog ikke glemme, at vi var så gammeldags, at vi spiste både formiddags og eftermiddagsmellemmad om sommeren: To skiver rugbrød til hver, både til karl og dreng, en med kød og en med ost. Kødet var ikke sjældent røget lammelår. Det

var lidt sejt, men jeg kan endnu fornemme duften af det i næseborene! Osten var en fortræffelig en fra Voldby Andelsmejeri, altid den samme. Vi fik 4-5 hele oste ad gangen. Det var et helt trillebørlæs! Mælkekusken kom med osten sammen med returnmælken og læssede det hele af i vejkannten uden for gården. Af osteskorperne lavede kvindfolkene en ostemasse, de kaldte Potkäse. Jeg tror nok, man lagde skorperne i blød i cognac, og det blev et fint pålæg, men det var dog for stærkt til barnemad. I dag kunne jeg godt tænke mig et stykke med Karens Udsens potkäse ...

Vi fik tit stegt flæsk til middag, og selv om vi slagtede en gris på 400 pund, var det mærkeligt nok flæsket, man var mest sparsomme med. Vi fik altid to frikadeller hver, men vi fik også kun to stykker stegt flæsk hver - på størrelse godt og vel som en tændstikæske. Vi kunne spise meget mere, men det var en ufravigelig regel med de to stykker - det hjalp ikke spor at fedte for pigerne! Angående de to frikadeller: En af vore karle var engang på en køretur - efter tørv måske. Han nåede ikke hjem til middag, og man satte hans mad i komfuroven, men syntes ikke, det så godt ud med blot to frikadeller. Der blev sat fire stykker ind til manden, og han erhvervede sig berømmelse ved at spise dem alle fire! Det var sandelig ikke meningen, og den lille tildragelse blev fortalt igen og igen (dog ikke til karlen!) til skræk og advarsel for eventuelle andre grovædere.

Vi kunne spise fantastiske mængder af brød og kager, når lejlighed bød sig. Der var jo mangel på disse ting. Kvindfolkene lavede f.eks. nogle dejlige småkager, og en aften, da der havde været gæster, var vi inde i den pæne stue til kaffe. Jeg fik kun een kop kaffe, men den strakte til en mængde af de gode kager, indtil Ann'Mari', konen i gården, pludselig sagde hen over bordet: »Nu kan du godt drikke den kaffe - nu har du spist kager nok!« Hun havde det med at sige tingene sådan, at de ikke kunne misforstås!

Vi havde altid to piger på gården

Da jeg kom til fra købstaden, var jeg selvfølgelig ikke meget værd i alt det nye, men jeg mødte megen venlighed hos de unge piger. Mit udstyr af tøj var yderst sparsomt, og det hændte ofte, at Kirstine stoppede et par huller i mine strømper, når hun kunne se, at der var for mange dage til, at jeg kunne komme hjem til mor med bylten. Jeg havde ikke mere tøj end højst nødvendigt, og mor måtte ofte sende min bylt ud til mig med en eller anden, der skulle den vej. Det var nemlig ikke sådan, at jeg kunne have to portioner tøj i brug. Kirstine var fra Draaby. Hun fulgte mit velfærd med opmærksomhed, og da hun fik kærestesorg og var ked af det, var det næsten lige så slemt for mig ...

Jeg havde ofte dårlig mave. Den fulgte mig mange år frem i tiden. Engang var

Billedet viser Aastrupvej, fotograferet af snedker, senere overpostbud Mar. Jacobsen, Bredgade 5.

Huset var bombus, men kun halvt så stort. Havelågen er Petersen-Damgaards. Han havde en stor have på trekanten her. Huset blev om bygget 1915. Nu inkassator Agner Rasmussen. Læg mærke til gangstien ved kirkegården. .

det særlig slemt, og Karen var inde på, at jeg nok havde for lidt tøj på. Hun fandt en af sine egne uldtrøjer, en god, lang, hjemmestrikket en, frem, og den måtte jeg pænt trække på og gå med. Den passede ikke rigtigt i størrelsen, og det tiltalte mig slet ikke at gå med den. Karlene kunne ikke lade være med at trække på smilebåndet, når vi smed skjorten ved vaskespanden. Men Karens mening var god nok.

Hygiejnen på en sådan gård på de tider var så som så. Vi tre mandfolk i karlekamret havde af sanitære indretninger en ganske lille vandspand stående ude i stalden. Sæbekoppen stod på en spilbom. Vi fyldte spanden med vand fra pumpen, koldt og friskt. Der var intet badeværelse og ingen varmtvandshane. Det gik meget godt, og navnlig den første forkarl, jeg tjente sammen med, var opmærksom på, at jeg vaskede mig ordentligt - bag ved ørene og alt det der.

Der var et særdeles pænt lokum på gården, men det brugte vi mandfolk da ikke! Det var for damerne og husbond. Vi fik blot lov til at bære spanden over gården og ud på møddingen. Karlfolkene satte sig ind i »følgulvet«, følboksen, der lå ved siden af karlekamret og kun blev brugt, når en hoppe havde føl. Det var et godt svineri, selv om vi dækkede pænt til med halm efter os. »Toiletpapiret« var en tot halm.

Pigerne malkede - med hånden

De to unge piger og datteren i huset malkede hver morgen - sammen med mig - de mange røde køer. Der var dengang ikke noget, der hed malkemaskine. Ved siden af fodringen måtte jeg hver morgen malke fire køer. Jeg fik som regel de køer, der »gav mælken godt ned« og var skikkelige at have med at gøre. Det var da meget hensynsfuldt. Det blev af og til kontrolleret, om jeg malkede rent, jo, jo! - Pigerne havde et malkekostume at tage på, mens de malkede. Tøjet var nok mest aflagte bomuldskjoler og forklæder. Det hang i gennemgangen ved staldene og var altid fint og rent. Navnlig hovedklæderne var pigerne omhyggelige med. Det var deres store sorg, hvis man skulle kunne lugte, at de havde været i kohuset. Navnlig når de skulle til bal i forsamlingshuset, i biografen eller hjem til far og mor på frisdagen, var de omhyggelige med toilettet. De havde jo heller intet badeværelse, men de har nok lavet lidt vandpantomime i det store bryggers. Jeg syntes i hvert fald, at de var fine, når de startede på deres cykler ... Jeg havde altid nogle rare piger at holde mig til, og hvad det er værd for sådan en bitte knægt, ved kun den, der har prøvet noget lig nende ...

Karlene gik sommetider ud at spille kort. Jeg fik en gang eller to lov at gå med. Det foregik hos Martinus Greve, der var vores marknabo, og det varede til langt ud på natten. Vi var sultne, når vi gik hjem, og jeg har været med til at banke bager Skjødt op af den søde søvn: Vi sparkede på hans gavl, så kom han ned. Han var også underkastet melrationeringen, men vi fik da en stor kartoffelkage - med hul i midten - og den gled ned under munter snak med bageren.

Hestene var kælebørn

Hestene på gården blev betragtet som klenodier. Vi havde som regel 4-5 jyske heste: »Det gamle øg«, »det stue øg« og et par yngre dyr, og så havde vi »Klavs«. Det var en mindre hest af ubestemmelig farve og race. Den gik for ponyvognen, og konen i gården kunne selv køre den ud til visitter hos slægtninge eller til Grenaa. Når »Klavs« kom ind til præstegården, ville den altid dreje derind. Her var forpagteren en søn fra vores gård, og »Klavs« var doven og ville helst nøjes med en tur hertil. Man måtte have godt fat i tømme her, ellers smuttede »Klavs« automatisk herind. Når den var klar over, at den skulle videre, gik det glat til Søren Bildes gård, hvor den også var vant til at komme. Vi kunne ligefrem se på den, at den var ked af at skulle helt til Grenaa, men den luntede alligevel af sted med ponyvognen i stille trav.

»Klavs« gik med i arbejdet, når den ikke var i stadskørsel (og hos os var der forøvrigt ikke den slags kørsel, når der var arbejde!). Det passede ikke den gamle rad, men med det gamle øg som makker kunne »Klavs« godt gøre fyldest. Den var

Nørregade som den så ud omkring 1910. De to skilte over for hinanden reklamerer for to skomagere. Omtalte barndomshjem var bag skiltet til venstre. Husene til højre er nr. 3 og 1, det sidste præsteboligen. I udhuset til højre for porten var i sin tid stenbuggeri. Hele arealet op til Torvet hørte til købmandsgården, der ses længst bagude. Præsteboligen er solgt fra engang. Rendestensbrædderne ved portene var festlige i regnvejr. Gadespejlene var en selvfølge i næsten alle hjem ...

krybbebider, og dette bideri var altid en oplevelse at se på for ferieborn og andre besøgende.

Jeg måtte gerne ride på »Klavs«, når den ikke havde andet at gøre, og jeg benyttede mig af dette, når jeg skulle i kæret og flytte ungkreaturerne og fårene. Det var meget sjovt, og »Klavs« gik fint i galop.

Ved jul skulle forkarlen, min fætter Rasmus, hente gæster, en datter og hendes børn, ved toget i Grenaa. Det var en forrygende snestorm. Rasmus startede med gårdens kraftigste spand for den store arbejdsslæde og med alle de store kørepelse, gården kunne præstere. Det varede længe, inden Rasmus dukkede op. Manden var urolig, gik op og ned på gulvet og stønnede: »Ork, de sølle bæster, ork, de sølle bæster!« Det var hestene, han tænkte på - Rasmus og gæsterne kom i anden række. De kom alle hjem i god behold, de var væltet et par gange, men sikken modtagelse med varme og mad og gode sager. De sølle bæster blev gnedet med halmviske og fik en ekstra »gjæve« eller to - og Rasmus var »beskeden stolt« over at have klaret skærene og over at have fået alle passagererne op af driverne, da slæden væltede “.

»Fanny« var min bedste ven på gården

»Fanny« - ja, det var hunden, den må have et kapitel for sig selv. Den var nok min bedste ven på gården. Race: Blanding. Farve: Nærmest chokoladebrun. Størrelse:

Som en lidt større foxterrier - et trofast dyr, der ikke gik ret langt fra gårdens huse, men helst blev hjemme og passede på. Den var en rottehund af format, og jeg mindes, da vi ryddede loen for den sidste klat halm. Det var næsten ikke til at komme til for hunden. Det viste sig, at halmen var smækf yldt med rotter, der blev ved at bore sig ind, jo mere vi arbejdede. Det endte med, at alle rotter måtte frem - og så var »Fanny« der! Haps - et kast op i luften, gribe rotten igen og knække ryggen på den, færdig! Vi tog arbejdet med ro, så »Fanny« kunne nå det hele, og der var ikke mange rotter, der undslap. Da loen var tom for halm, lå der over 60 rotter døde - og hvor var »Fanny« stolt! Vi bandt en snor om vores bukseben, så rotterne ikke kunne søge skjul der - og ligesådan gjorde vi, da vi skulle rydde et loft for havreneg og flytte dem over i nærheden af hestestalden, hvor de skulle skæres i hakkelse. Havren havde vist siddet for længe, i hvert fald var det ganske fantastisk, hvad der var af mus i den. Det var nærmest uhyggeligt, for vi var ikke vant til sligt. Værdien af foderet var stærkt forringet - til stor sorg for manden, der holdt sig borte, mens vi gik i gang med sagerne. Hver gang, vi løftede et neg, sprang et par mus ud, og der var snesevis af musereder med unger i alle størrelser. De små, nyfødte unger kastede vi ud til hønsene, der slugte dem med stor begærlighed, så længe de orkede det. Gårdens fire katte, selv den store, halvvilde hankat, som ingen kunne komme nær, sad på spring og snappede musene. Der var bare den hage ved det, at kattene fjernede sig med fangsten - de skulle jo lege med musen og alt det der, og det var ikke praktisk. Anderledes med »Fanny«! Den blev på pletten og forsvandt kun en gang imellem, når den blev træt eller skulle have en tår vand i kjeldtruget. Snart var den igen i krig. Den stod faktisk med snuden inde under neget, når vi løftede det, og det var et utal af mus, den nedlagde. Men der var så mange, at det ikke kunne undgås, at nogle reddede livet og kunne fortsætte et andet sted.

»Fanny« fik hvalpe lige så ofte, det kunne lade sig gøre - og det gjorde mig ondt, at hvalpene blev druknet straks. »Fanny« vidste besked og krøb omkring mig. Den var klar over, at det var de voksne, der tog hvalpene. Mælken pinte den, og den snusede rundt for at finde de små. Det var altid i hestestalden, den lagde sine hvalpe. Engang fandt den i fodergangen i kohuset fire små kattekillinger. Moderkatten var ikke til stede, og »Fanny« tog så en killing i gabet og bar den ind i hestestalden, hentede derefter de tre andre - og så diede kattekillingerne hunden og lindrede dens besvær med mælken. Det var meget morsomt at se, og alle på gården måtte ind og se, hvordan »Fanny« tog sig af de små killinger. Da den var borte fra dem en stund, hentede moderkatten imidlertid sine børn tilbage og bragte dem tilbage til kohuset. Nu gik det frem og tilbage flere gange. »Fanny« og katten gik i rutefart med de små, indtil jeg fandt på, at de kunne da få to hver! Det var en strålende ide.

Både hunden og katten var svært tilfredse med to børn, og de lod hinanden have dem i fred.

Vi havde umådelig megen fornøjelse af dette skuespil, og »Fanny«s killinger blev som de andre de allerkæreste skabninger. Snart sprang de omkring i stalden, og de elskede at gnide sig op ad de store hestes ben - og det var galt! Hestene kunne ikke lide det pusleri, de løftede benet og stamperede hårdt i stenbroen. Det endte med, at begge »Fanny«s killinger blev trådt ihjel - og så var det lille eventyr forbi.

Flere år efter min afrejse fra gården var jeg på besøg derude, og da jeg kom travende ned ad bakken mod gården, gøede »Fanny« vagtsomt, ganske som den altid havde gjort. Jeg kaldte: »Fanny«, og den kom springende op imod mig med alle tegn på gensyns glæde. Den var åbenbart - som jeg - meget glad for at hilse på en gammel ven. Jeg var tilmed en lille smule rørt over, at den stadig kunne kende mig ...

Hammelev skole - et godt sted

Jeg var lige kommen i 6. klasse, da jeg skulle på landet at tjene. Det var en drengeklasse - vi betragtede det som en lille skam at gå i fællesklasse, som også eksisterede. I Hammelev skole kom jeg til at gå i fællesklasse, og der var endda af og til overflod af piger. På et vist tidspunkt var der, tror jeg, 22 piger og 3 drenge - og det hændte ikke så sjældent, at pigerne rottede sig sammen og »ordnede« os tre stakler i det store frikvarter.

Det var ellers en god skole, jeg kom til at gå i. Læreren hed Møller. Han havde oprindeligt været møller, men da han var uheldig at få højre hånd delvis knust i maskineriet, gav han sig til at være lærer, og her var han på sin rette plads. Han var en meget myndig og bestemt herre, men han forstod at lære os noget, og det var først under hans ledelse, at jeg »blev god« til dansk og regning. Så godt som alle elever i hans klasse havde en god håndskrift, og vi fik sandelig lov til at bestille noget.

Der var fire klasser i skolen. De to »mindste« havde lærerinden, og de »to store« havde lærer Møller. Vi gik kun i skole tre dage om ugen, og hvis vi på gården f.eks. skulle køre møg ud, skete det, at jeg måtte blive hjemme fra skole - jeg skulle »køre imellem«. Selv om min husbond i sin tid havde været i skolekommissionen eller hvad det nu hed på den tid, så han stort på sligt. Møget skulle jo ud!

Jeg klarede mig alligevel i skolen, og da jeg gik i samme klasse i 3 år, var jeg forud for de andre i flere fag, f.eks. dansk og regning. For ikke at sidde og terpe det samme om og om igen, blev det ordnet på den måde, at Ellen Greve og jeg flyttede sammen ved et bord og skrev stil eller regnede efter en lærebog længere fremme, medens læreren tog sig af »de små«. Det gik udmærket, men Ellen og

jeg måtte høre meget for dette med at sidde sammen. Vi blev drillet med at være skolekæresten og alt det der. Ellen var som jeg fra Grenaa. Hendes far arbejdede i Tømmergården, og hun var hos en tante og onkel, der var forpagterfolk i præstegården. Onkelen var forøvrigt en søn fra »vores« gård, Henrik Møller Udsen, der senere blev vognmand ved Grenaa Havn. Ellen og jeg havde det vældig hyggeligt og overlevede drillerierne. Ellen blev senere gift med snedker Frede Hansen fra Storegade 57. De flyttede til København, og deres søn blev meget kendt: Harmonika virtuosen Mogens Ellegaard. I parentes bemærket var Frede Hansen sammen med typograflærling Charles Andersen, senere Helsingør, de første i Grenaa, der dyrkede fri idræt i Grenaa.

Lærer Møller havde en pragtfuld sangstemme, og som kirkesanger imponerede han alle, når han gik op og ned i kirken med salmebogen liggende i den kvæstede hånd. Det var ham åbenbart en stor glæde at synge. I mine gemmer har jeg en stilebog, i hvilken er opnoteret, hvilke sange jeg kunne synge 2. stemme til, og hvilke jeg kunne 3. stemme til. Det var meget morsomt og interessant med disse sangtimer, og til f.eks. julesangen derhjemme senere hen morede det mig at synge 2. eller 3. stemme til salmerne. Selv om lærer Møller havde en kvæstet højre hånd, kunne han spille violin og lære os mange melodier. Var vi lidt tungnemme eller uopmærksomme, langede han ud med buen - og den bed!

Lærer Møller lærte os også en smule botanik ved siden af de mere ordinære fag. Vi gik sommetider ud i kærene og fandt nogle af de planter, der var afbildet i vores lille »botanik«.

Jeg kom godt ud af det med lærer Møller, men en dag, da vi havde bibelhistorie og jeg ikke kunne svare på det, jeg blev spurgt om, fik jeg besked om at læse det op af bogen. Læreren opdagede da, at jeg rakte hånden ind under sidemandens bord og tog hans bog, og så var den gal. Jeg havde ingen bibelhistorie og havde aldrig haft det, og jeg fik besked om at få anskaffet en sådan. Dengang fik vi altså ikke bøger udleveret i skolen. Der var småt med penge hjemme, og min far var ikke meget for at købe en bibelhistorie til mig. Han havde imidlertid en meget fin en »på lager«, men det var altså ikke den udgave, vi brugte i Hammelev skole. Jeg fik den alligevel med, og lærer Møller var så forstående, at han lod mig nøjes med den. Han var nok klar over, at det kneb med økonomien, og regnede vel med, at når jeg havde klaret mig så længe uden »bivelskhistori«, gik det vel også for resten af skole tiden.

Lærer Møller kunne skrive sange, og det imponerede mig meget. Senere, da jeg selv kom til at lave i hundredvis af sådanne, opdagede jeg, at det for en stor del var en øvelsessag og ikke noget at være imponeret af! Det skete, at han skulle til Grenaa i en fart og have en sang trykt - eller i andet ærinde. Lærer Møller brugte Dagbladet

Hammelev skole, opført 1902. Der var to skolestuer i huset. Lærerboligen var stråetækt. Foran huset er nu idrætspladsen i Hammelev.

»Djursland«s Bogtrykkeri, der dengang lå i Aagade - i den røde bygning syd for Axel Meiers installationsforretning. Her traf jeg ham tilfældigt på kontoret, efter at jeg var kommet i lære og var bydreng tillige - et hjerteligt gensyn!

Jeg sad sommetider på katederet

Når lærer Møller skulle en lille tur til Grenaa i skoletiden, var jeg leder af klassen! Jeg sad på katederet og så stram ud - og var godt til grin. Det var nok nærmest at regne for et par fritimer for klassen.

Og dog: 50 år efter kom en pige fra klassen ind til mig med ting til Grenaa Egnarkiv. Da fik jeg mit skudsmål: »Du var vel nok en grim karl. Du hørte til de store og vidste alting, og du troede, at vi små også vidste alting, og viskede det, du skrev på tavlen, ud alt for hurtigt. Jeg kunne vel nok ikke li' dig!« Jeg blev fuldkommen paf - men må vel af ordene udlede, at det ikke var grin det hele i »mine timer«.

Som lærer for en klasse typograflærlinge mange år senere på Teknisk Skole erfarede jeg, hvor vanskeligt det er at undervise en flok elever på forskelligt alderstrin - på samme tid. Lærer Møller har sikkert haft sit besvær med det samme. Derfor tog han det ikke så nøje med at sende mig ud at plukke pærer eller æbler i den

store have ved skolen - og det kunne jeg sagtens få en skoledag til at gå med! Der var gærdesmutter i det gamle stendige om haven, og hvor var det spændende at følge deres færd ind og ud i hullerne! Det var jo noget helt andet end med lærkerne derude ved køerne. At finde deres reder på græsmarken var en yndet sport for enhver hjorddreng, og det var forøvrigt slet ikke så vanskeligt, selv om lærken løb lidt ud fra reden, før den fløj op. Det var en selvfølge, at køerne blev flyttet uden om lærkerederne, selv om der blev en stor »pold«.

Udtalelsen: »Jeg har gået i en stråtækt skole« er en ofte anvendt, måske lidt koket, undskyldning for manglende viden. Jeg er glad for, at jeg kom til at gå i en landsbyskole. Den var ikke stråtækt, men lærerboligen var det da! Vi lærte at skrive vort modersmål, og det kom mig til stor gavn i mit arbejde som typograf og håndsætter senere hen. Men flytningen fra Grenaa til Hammelev bevirkede, at jeg mistede alle mine kammerater fra den store 6. drengeklasse. Jeg fik selvfølgelig nye venner i Hammelev, men var jo en dreng fra byen og blev set lidt ned på. Dette havde ikke noget med overlegenhed at gøre, men må skyldes den mentalitet, man tilegner sig ved at være i et miljø fra fødslen af. De små smil, sådan et par drenge »fra landet« kunne sende hinanden hen over hovedet på mig, forstod jeg ikke altid, og jeg havde tit en fornemmelse af, at de ville have mig til bedste. Jeg traf selvfølgelig mange af mine gamle skolekammerater, da jeg vendte tilbage til Grenaa og kom i lære, men det blev aldrig det gamle. Vi sagde selvfølgelig »daw«, når vi mødtes, men alle de tusinder af småting, der binder en flok skoledrenge sammen, var gået fløjten, og dermed havde jeg mistet noget værdifuldt.

Jeg kom galt af sted engang, da jeg havde forsømt skolen en dag. Lærer Møller spurgte, hvorfor jeg ikke var kommet, selv om han udmærket vidste, at det var, fordi jeg skulle hjælpe til med et eller andet arbejde på gården. Der røg et svar ud af munden på mig: »Fordi jeg var ked af det!« Det var ikke sandt, for jeg var altid glad for skolen. Da jeg hos sognerådsformand Palk skulle hente mine flyttepapirer, fordi jeg skulle rejse hjem til Grenaa kommune, sagde Martinus Palk til mig med blink i øjet: »Var det forresten ikke dig, der sagde til lærer Møller, at du var ked af at gå i skole?« Ja, det måtte jeg indrømme. Mine kammerater havde fortalt viden om, hvordan jeg havde svaret læreren. Sådan kan man også blive berømt - eller måske snarere berygtet. Jeg fik alligevel mit flyttebevis ...

Konfirmand

Jeg blev konfirmeret i Hammelev kirke. Fra festdagen husker jeg ikke stort mere, end at jeg var den eneste, der svarede på kirkegulvet. Vi blev spurgt i fællesskab, og det, jeg sagde, var forkert! Vi blev alle konfirmeret alligevel. - Mine støvler var

alt for store, for, som far sagde til damen, da vi købte dem: »De skal være så store, at han kan have et par stoppede strømper i dem!« Dette kunne jeg med garanti! Mit konfirmationstøj var krigstøj. Det blev købt hos Otto Brændstrup på hjørnet af Storegade og Aagade, sandsynligvis fordi han var den billigste. I løbet af kort tid var det pæne blå tøj ræverødt.

Jeg ville være typograf. Den første læreplads, jeg søgte, fik jeg ikke, fordi jeg havde gået i en landsbyskole. Det glemte jeg aldrig, og jeg havde sidenhen den fornøjelse at vise nej-sigeren, at ikke alene jeg, men adskillige andre af vore lærlinge »fra landet« klarede sig særdeles pænt i konkurrencen med gutterne fra byskolen. Jeg tog absolut ingen skade af at komme på land - måske var det hårde arbejde for slemt for min ryg, men sligt lader sig ikke afgøre. Det opretstående typografarbejde bidrog ikke til at gøre den bedre. En kiropaktor, der engang røntgenfotograferede mig, sagde, at jeg var kønnest udvendig!

Gården mellem Hammelev og Sangstrup, hvor begivenhederne udspillede sig.

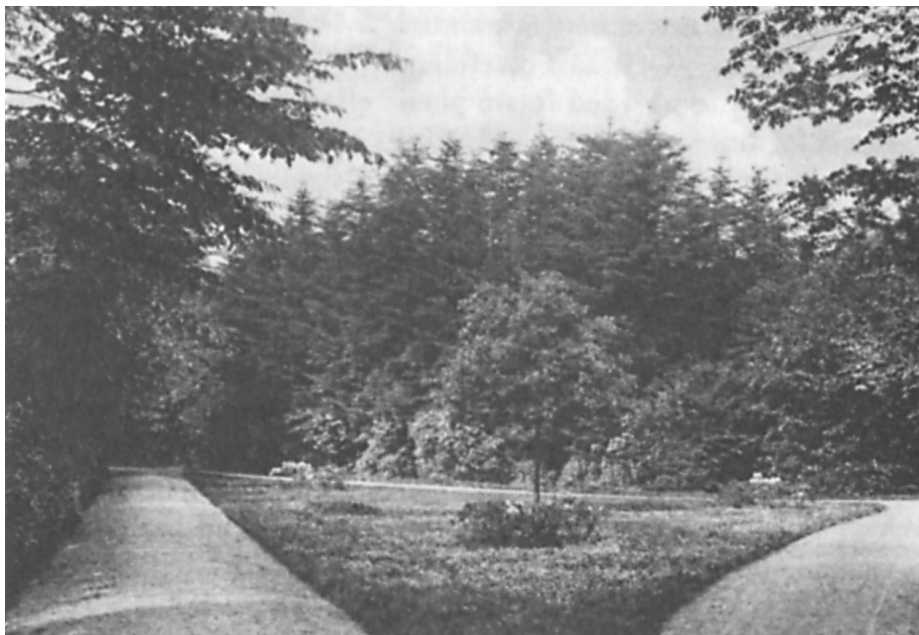
Tilhører nu gårdejer Kr. Bitz.

Kvindernes Frihedseg i Grenaa Anlæg

I »Kvindeåret« 1975, hvor bl.a. fjernsynet har vist de engelske kvinders kamp for valgret, er det værd at mindes, at der også i Danmark førtes svære kampe for at få indført stemmeret for kvinderne.

I Grenaa var man også med. Kvindevalgsretsforeningen var såre aktiv, og da der vedtoges en ny grundlov i 1915, der gav kvinderne valgret, var glæden selvfølgelig stor.

Til minde om den store dag plantede kvinderne i Grenaa et egetræ i Anlægget.

Postkort fra Stenders Forlag viser Kvindernes Frihedseg ret snart efter plantningen. Helt til venstre var der i gamle dage et fast bord med bænke, hvor man kunne nyde medbragt mad i en tid, da fordringerne til friluftslivet var mindre end nu.

*Frihedsegen plantes:
Fru Bastrup (i hvidt) går, fru Dyekjær
skovler jord på.
Fotograf Christiansen tog fire billeder
ved begivenheden, men kun to findes i
Grenaa Egnsarkiv i 1975.*

»Grenaa Folketidende« skriver 3-6-1915, at der plantes et egetræ på »den første plæne efter indgangen fra Storegade ud for bryggeriet«. Til oplysning tjener, at bryggeriet er det bygningskompleks, der afslutter både Lillegade og Storegade mod vest, og som i 1975 bruges til ganske andre formål. Egen plantedes kl. 3 om eftermiddagen, og alle var indbudt.

Bladet skriver, at en ret talrig forsamling var til stede. Formanden for Kvindevalgretsforeningen, fru Pouline Bostrup (gift med gasværksbestyrer Bostrup) holdt en smuk og velformet tale, og gårdejer Pedersen Damgaard, der havde en gård på hjørnet af Bredgade og Nørregade, lovede for byrådet at værne og pleje træet.

Valgretsforeningens damer plantede træet, og på den ene af de hosstående billeder ses fru Dyekjær skovle jord på. Komiteen bestod foruden af de nævnte fru Bostrup og fru dyrlæge Dyekjær af fru Kirstine Poulsen (isenkræmmer) og fru Jacob Lønskov (redaktør). De fire damer var meget forskellige af gemyt, men de har åbenbart kunnet enes om at slå et slag for at få indført stemmeret for kvinderne.

Kommunen havde givet tilladelse til at plante egen i Anlægget, og opsynsmand Jens Lystrup, der boede i Nørregade 14 og var leder af den lille flok arbejdsmænd, der passede gader og veje og anlæg, havde udsøgt et træ i kommunens plantage og sørget for det fornødne.

Komiteen fra Kvindevalgretsforeningen ved plantningen af egen.

Fra venstre: Fru Thyra Dyekjær, fru Pouline Bastrup, fru Kirstine Poulsen, fru Jacobi Lønskov.

Foto : Fotograf J. P. Christiansen.

Der foresvævede mig noget om, at træet gik ud, men først da Grenaa Egnsarkiv fik foræret to billeder fra højtideligheden, blev det bekræftet: Min lillebror, Frede Nielsen, fortalte, da han så billederne, at frihedsegen gik ud! Det måtte helst ikke komme ud, og Jens Lystrup kom en dag ind til vores far, kalkbrænder Anton Nielsen (de var naboer) og spurgte, om han ville med ned i Anlægget og plante et nyt træ. Plantningen skulle foregå i dølgsmål, så det ikke kom ud, at egen, der var plantet som et symbol for en stor begivenhed, ikke ville gro. De to mænd fulgte ad og plantede et nyt egetræ i det førstes sted.

Denne plantning lykkedes, og de to herrer morede sig kosteligt over tildragelsen. De har sikkert syntes, det var helt rigtigt med den kvindevalgret - men man måtte da nok have lov at trække lidt på smilebåndet ...

Kvindevalgretsforeningen blev opløst efter det gode resultat. Året efter, i maj 1916, stiftedes Dansk Kvindesamfund i Grenaa, med fru Thyra Dyekjær som formand. Fru Dyekjær var en myndig dame, der bl.a. i byrådet havde sine meningers

mod og ofte var i ilden i debatterne.

Grundlovsdag 1949, hundredeårsdagen for grundlovens givelse, satte Dansk Kvindesamfund i Grenaa en plade på frihedsegen i Anlægget. Fru Dyekjær var stadig formand for foreningen og holdt tale. Man anvendte en plade af rustfrit stål, »idet en sølv plade jo skulle pudses!« Dansk Kvindesamfunds nuværende formand, fru Belling, oplyser, at pladen kostede 25 kr. 90 øre, ifølge foreningens bøger.

På pladen står: »Kvindernes Eg, plantet 5-6-1915. 1849-1949«. Kvindernes Frihedseg er i 1975 et stort og smukt træ. Man kan synes, at det står lidt indeklemmt, men alligevel: Plænen med egen for enden af Bøgealleen danner et smukt parti i det anlæg, der benyttes alt for lidt ...

De kommunale koncerter i det gamle anlæg

Under nedskrivningen af mine minder fra det gamle Grenaa er den tanke dukket op, at jeg faktisk har oplevet en utrolig masse! Hvordan er alt dette dog sket?

Ved siden af at være mælkedreng og avisdreng fik jeg også tid til at være stik-i-rend-dreng hos karlen hos Tuborg-Jørgensen: Ølhandler Niels Jørgensen, Lillegade 27. Jørgensen havde ved siden af ølsalget for Tuborg og Ceres en sodavandsfabrik. Man fremstillede citronvand, ABC sportvand, limonade, sifons og svensk sodavand. Disse sidste var spændende. Proppen - man kendte ikke kapsler dengang - var tøjret med en tynd ståltråd, og når man fjernede denne, kunne man lirke den store prop op og fremkalde et mægtigt knald. Det var noget af det helt store dengang.

I det gamle anlæg - for enden af Lillegade - var der kommunale koncerter 12 gange hver sommer. Omkring 1912-14 var jeg ofte med her. Konditorerne Brdr. Lassen havde servering ved disse koncerter. De havde et træhus dernede, hvorfra de udleverede øl og is m.v. til de til musikken lyttende. Konditor Emil Lassen så forøvrigt altid ud, som om han var fornærmet over alle de ordrer! Om disse koncerter opståen og videre forløb fortæller Carl Svenstrup udførligt i det lille hæfte: »Træk af Grenaas Lystanlægs Historie«.

Ølhandler Jørgensen leverede selvfølgelig øl og sodavand til konditor Lassen, og det var karlens opgave at bjerger de tomme flasker hjem igen! Til denne opgave allierede han sig med et par knægte, bl.a. undertegnede, og de sørgede så for at redde flaskerne, som de travle lejetjenere afleverede bag ved træhuset. Der var ofte kamp mellem de forskellige ølhandlere om at få så mange flasker som muligt raget til sig - og dette kunne godt være morsomt! Når koncerten var forbi, kørte vi kasserne med flasker hjem i Lillegade pr. trækvogn - og vi må være kommet sent i seng ved sådanne lejligheder!

Festligt var det ved disse koncerter. Musikken sad festklædte - orkestre var i

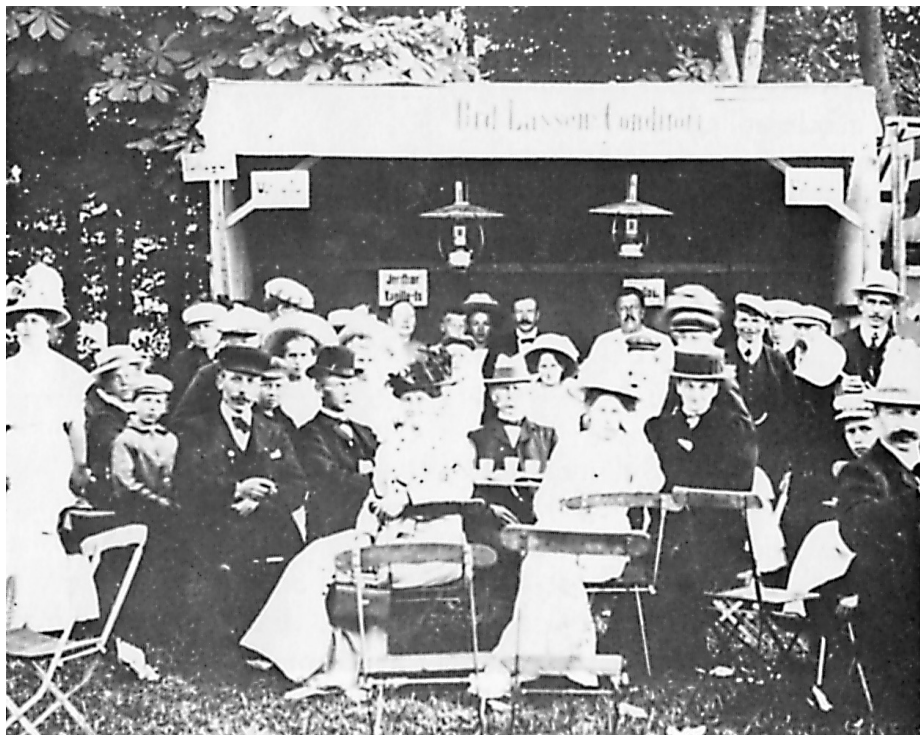
Indgangen til det gamle anlæg for enden af Lillegade. Der var et særdeles flot stakitværk med låge. Til venstre ses hjørnet af Storegade og Vestergade og lidt af bryggeriet.

Foto: Carl Svenstrup.

gamle dage altid »klædt på« - på en rund, primitiv trætribune i den ene ende af pladsen, og der var opstillet et stort antal borde og stole af den slags, der kunne klappes sammen og stables inde i Lassens hus. Man kunne få fingrene godt i klemme i disse apparater, og det hændte, at de brasede sammen under de siddende, når man ikke havde fået mekanikken rigtigt i lave. Et sådant styrt vakte altid stort bifald!

Koncerterne samlede altid mange mennesker. Man nød musikken, mens man fik en genstand, eller man promenerede i gangene og hilste på og snakkede i en uendelighed. Ungdommen søgte altid op på den øverste gang (op mod den senere Parkvej). Her var mest mørkt, og herfra lød ofte latter og hvin. Det krydrede blot orkestrets præstationer - og det var noget, der hørte med, selv om der jo nok har været borgere og borgerinder, der har været forargede. Det hændte, at der kom et marinefartøj i havnen, og så blev der arrangeret koncert i anlægget for de kække søfolk. På slige aftener var der ekstra hvin oppe i de mørke gange!

I huset stod den trivelige konditor Lassen og dirigerede flokken af lejetjenere - snedkere, skomagere osv., der havde et ekstrajob med at servere på »Store dage«.

*Fra pladsen i det gamle anlæg.
Der er åbenbart dyrskue: Smed Rasmussen fra Vejlbj har vundet et fejleblad! I huset ses til venstre Sine Samsing og hendes datter Helene Samsing. Den hvide herre er konditor Emil Lassen. Læg mærke til klapstolene og damernes elegante hatte! På bordet i midten ses stedets tykke glas-isebægre.*

Flere af disse lejetjenere var personligheder med en mægtig popularitet. Selvom deres morsomheder efterhånden blev velkendt, kaldte de altid smilet frem. En af dem udbrød altid, når der blev bestilt øl: »Vi har sgu ikke mere, end vi selv kan drikke!« - men han kom selvfølgelig alligevel med det ønskede.

Som opvaskekone o.m.a. havde Lassen bl.a. madam Samsing. Sine Samsing var enke og ernærede sig ved alskens arbejde. Hun havde været »kagekone«; gået rundt med en kurv brød fra en af bagerne og falbudt det ved dørene i by og på land, hun havde været rullekone og travede travlt rundt med sin lille trækvogn: »Tøjet hentes og bringes« - det var i gamle dage!, hun var garderobekone, og hun var altså også fast inventar hos Brdr. Lassen ved koncerter i det gamle anlæg.

Som regel var der lidt illumination med kulørte lamper, hængt op på ståltråd rundt om pladsen, og ved særlige lejligheder blev illuminationen udvidet til at omfatte den store hoveddalle - det var flot!

Der var forøvrigt ofte vrøvl med disse koncerter. Arrangementet var musik-

direktørens, og så længe der kun var een direktør, gik det glat, men da der blev uorden i gelederne og nogle musikere skilte sig ud og dannede et nyt orkester, gik det galt. »De nye« ville have del i de kommunale tilskud til koncerterne, og det passede ikke byrådet! D'herrer burde kunne enes! Der førtes heftige debatter med indlæg i bladene, og byrådet var ikke til sinds at lade tilskudets størrelse følge med »inflationen«. Følgen blev, at antallet af koncerter blev mindre: Fra 12 til 10 og 8 - og beboerne ved Havnen krævede en skønne dag at få musik dernede. De var jo med til at betale gildet! Der blev så et par koncerter på Havnepladsen nogle somre, men efterhånden blev folk forvante med musik, og charmen ved koncerterne i det gamle anlæg svandt bort. Man flyttede i 1922 til »det nye anlæg«, idet der her blev bygget en flot musikpavillon sådan ca. der, hvor pladsen foran Grenaa Hallen nu er. Det var en såkaldt muslingeskal og et mægtigt fremskridt fra trætribunen i det gamle anlæg.

Værten i »Pavillonen«, M. Steckhahn, gik ind på at betale tilskud til musikpavillonen, så vidt jeg husker 500 kr. - det var jo ham, der nu skulle have serveringen ved koncerterne. Selvfølgelig oplod borgerskabet også sin kritiske røst her - man påstod, at musikkens toner blev inde i muslingeskallen osv.! De kommunale koncerter døde hen, og kommunens tilskud til musik blev givet på andre felter. Der blev selvfølgelig musiceret fra muslingeskallen ved alle mulige lejligheder, og bygningsværket fandt også anvendelse som »talerstol« ved f.eks. politiske møder o.l. Fader Stauning og høvding Madsen-Mygdal og mange andre store mænd talte malmfyldt herfra. I de gamle film fra Grenaa ses musiktribunen i virksomhed. Der findes ikke mange billeder af den i øvrigt.

Da Grenaa-Hallen blev opført, blev muslingeskallen nedrevet - den stod i vejen!

Koncertpladsen i det gamle anlæg var en yndet legeplads - og er det forøvrigt stadigvæk. Børnene spillede fodbold og meget andet og lavede gymnastikøvelser i tribunens rækværk. Om vinteren var der en ganske hårdelig slædebakke på »volden«, i hvert fald for de mindre børn. Kommuneingeniør Rathje, der var særdeles hitte-på-som, fik en dag byrådets tilslutning til at lave en skøjte bane på pladsen. Det blev ikke nogen succes! Rathje fyldte et godt lag grus på pladsen og sprøjtede vand på. Der skulle nok have været anvendt et andet materiale, thi man havde det største besvær med at få vandet til at blive, hvor det gerne skulle - det forsvandt i jorden, og man

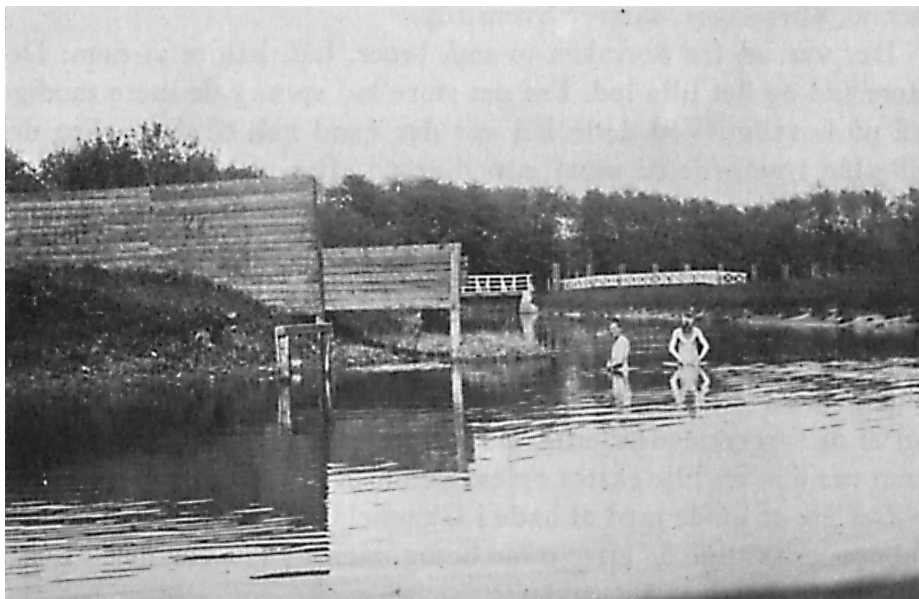
Musiktribunen ved Pavillonen. Personerne er fru Margrethe Ray Svenstrup og sønnen Volmer.

opgav! Det var skade. Grenaa har aldrig opnået at få en ordentlig skøjtebane, og her i det gamle anlæg var der den helt ideelle plads, måske for lille, men god til børnene.

Samlingspladsen i det gamle anlæg bruges ikke mere til koncerter, møder og sligt. Vandværket, der ligger i hjørnet ud mod Baunhøjvej, har etableret pumpeværker langs hovedalleen, der er luftet ud og anlagt stenpartier - der er bygget gode boliger langs Parkvej med udsigt over anlægget, og der er stadigvæk en herlig plet her i det allerførste anlæg i Grenaa, med store, flotte træer og fuglekvidder. Det gamle anlæg kalder immervæk på minderne fra der var engang, når jeg går min pensionisttur ...

Badeskærmen ved Gammelå

Ved Gammelå fandtes badeskærmen: Skolens badeplads. Det var jo længe før forureningstidsalderen i 70'erne! Badeskærmen var et eller flere plankeværker langs åen. Carl Svenstrup skriver om denne badeplads, at skoleinspektør Reventlow sommetider gik til badning dernede med en klasse - en drengeklasse naturligvis. Pigerne badede ikke! Kommunalarbejder Wendelbo har fortalt mig, at det var om torsdagen, der blev badet. Reventlow døde 1897 - og adskillige andre lærere, også i Svenstrups tid, må nok have været ved badeskærmen med deres klasser. Skærmen var der i hvert fald, da nedskriveren af dette var en halv snes år - omkring 1910-12.

*Billede fra badeskærmen
ved Gammelå.
De hvide broer i baggrunden.*

Fra badeskærmen: Her ses, hvordan der kunne springes ud fra ladet. Det lange plankeværk i baggrunden. Der er fest i »Kæret«: Sommetider var der gøgl i engene. Her skimtes en karrusel helt til højre.

Fra badeskærmen: Her ses, hvordan der kunne springes ud fra ladet. Det lange plankeværk i baggrunden. Der er fest i »Kæret«: Sommetider var der gøgl i engene. Her skimtes en karrusel helt til højre.

Jeg mindes ikke at have været ved badeskærmen med en klasse fra skolen, men stedet var en yndet badeplads for drenge og unge mænd, »lærlinge«, skriver Svenstrup.

Der var ud fra brinken to små broer, lad, kaldte vi dem: Det store lad og det lille lad. Fra det store lad sprang de mere modige ud på hovedet. Ved dette lad var der vand nok til dette. Fra det lille lad tjumpede de mindre modige ud efter at have prøvet temperaturen med tærne først. Jeg hørte afgjort til de mindre modige og var »vandskræk«, som det hed. Der går stadigvæk i Grenaa adskillige drenge, der har badet ved badeskærmen. I den alder havde vi ikke noget begreb om, hvorvidt vandet var forurennet eller ej - egnet til bad eller ikke. Det hændte, at vandet var fyldt med »andemad«, grøde, eller at der kom en død gris flydende, lempet ud af de sørgende efterladte. Det betragtedes ikke som noget slemt, men var blot en lille ekstra oplevelse for de badende.

Det gik af mode med at bade i Gammelå ved badeskærmen. Den fandtes ad-

skillige år efter mine besøg, men i 1925 var den i hvert fald borte, har jeg fået opklaret.

Det blev yndet at bade længere oppe i Gammelå ved Beyers bro. Her var sandbund, og her sprang raske drenge ud oppe fra broens rækværk. Det gik galt for flere, når der var for lavvandet, eller man ikke fik »svajet«. Rystende hjerner og brækkede arme forekom derude.

Postmester Knud Høvring, Tørring, senere Aarhus, født i Grenaa, lokalskribent i »Grenaa Folketidende« en tid før 1965, skriver et sted: »Der er en melodi, som for mig rummer sørgelige minder. Det er »Malle Brok er død i krigen«. Den sang blev altid sunget, når klassen marcherede til badning i Gammelå. En rigtig begravelses-sang, syntes jeg. Store drenge fulgte med som frivillige bademestre. Deres hverv var at trække de små drenge ud i vandet og dukke dem tre gange, før de slap fri. Malle Brok og smagen af åens mudrede vand kan jeg aldrig glemme«.

Badeskærmen er borte - men Gammelå rinder fremdeles forbi »stederne« ved den lille bro ...

Den gamle ligvogn i Grenaa - og lidt om begravelsesskikke

Under en razzia i Dagbladet »Demokraten«s billedsamling i 1972 kom et billede af Grenaa Ligsocietets gamle ligvogn for dagen og blev omgående »konfiskeret« for Grenaa Egnarkiv. Skiltet på væggen reklamerer for en af de i 1970'erne opdukkede »marinaer«, denne her oprettet af Flemming Hornsyld, der ret kort efter emigrerede til USA. Ejendommen ligger i Vestbanegade-Markedsgade og tilhørte tidligere familien æghandler Schou. Efter fotooptagelsen er motorcykelforhandler Vagn Stevnhoved ejer og er flyttet fra Vesterport (Bryggeriet) hertil.

Efter dette lille sidespring til ligvognen. »Demokraten«s unge medarbejdere vidste ikke, hvad det var for noget, de havde fotograferet, men var klar over, at det var noget særegent. Fotograferingen foregik under transport - med håndkraft - til Vestbanegade, men den nye ejer ønskede ikke »noget i avisen« ...

I forbindelse med omtale af ligvognen må det erindres, at det tidligere var skik at bære afdøde til graven. Vi tyr som ofte før til Carl Svenstrups »Grenaa Bys Historie« og læser på side 757 i bind A I en indberetning fra byfoged J. Aagaard 1806:

»Byen haver et Liigbærer-Laug, De forenede Haandværkeres Liig-Laug kaldet. Det blev oprettet i Aaret 1787 og bestaar af 12 Haandværksmænd, der bortbærer alle Liig her i Byen mod 2 Rdl. for ethvert Liig, der af dem bortbæres og som ikke i Lauget var indlemmet. Disse 2 Rdl. tilfalder Laugs-Kassen og anvendes til Understøttelse for de i Lauget værende Mænds Enker. Laugskassens Beholdning var ved 1805 Års Udgang 150 Rdl.«

I bind B i nævnte bog, side 275, taler Carl Svenstrup om Jens Sørensen Lind, der ved giftermål blev ejer af Storegade 51: »Han var Felbereder, d.v.s. Hvidgarver, men nævnes ogsaa som Oldermænd for Byens nye Liig-Laug, hvilket vil sige det samme som Formand for Ligbærerforeningen«. - Det var omkring 1800-tallet.

Denne ligbærerforening må antages at være »Grenaa Ligsocietet«, hvis bøger og papirer ikke foreligger for Grenaa Egnarkiv i 1973, da dette skrives. Medlem-

merne blev åbenbart båret gratis til graven, medens ikke-medlemmer måtte betale ved arbejdets udførelse. Side 679 i byhistorien, bind C, læses under en omtale af avlsbruger Jens Mikkelsen, der boede Mogensgade 12-14 (nu nedrevet):

»Jens Mikkelsen ... mageskiftede Nr. 12 med Møller N. B. Ebbesen, der foruden Baunhøj Mølle ejede en Gaard allervestligst på Lillegade. Der flyttede Jens Mikkelsen hen og boede Resten af sit Liv. Han havde Kørselen med Ligvognen, som var anskaffet af Grenaa Ligsocietet. Den var sortlakeret med sølvbrøncerede Lister, et fast Trætæg, baaret af en Række Søjler, imellem hvilke der var draperet med sorte Klædes Gardiner med Klunker. Hestene var iført Skaberak med Huller til Øjne og Øren. På Kuskesædet sad Jens Mikkelsen eller hans Kusk, iført sort Kappe og høj Cylinderhat. Altsammen saare højtideligt og stilfuldt, men nu helt forældet. Desværre eksisterer der intet Fotografi af denne gamle Ligvogn«.

Den sidste sætning forundrer lidt, idet ligvognen på det tidspunkt, da Svenstrup skrev ovenstående, stadig stod i en vognport i Grenaa, og da Svenstrup var yderst påpasselig med at fotografere alt af interesse for hans byhistorie.

Nedskriveren af dette boede i sin barndom i Nørregade 12. Så godt som alle lightog passerede denne gade, og ligvognen var et dagligdags syn for gadens beboere. Carl Svenstrups beskrivelse af den dystre »ekvipage« er meget dækkende. Det var en selvfølge, at alle børn i gaden gik ind, når der kom lightog - det var en stiltiende selvfølge, at man ikke måtte forstyrre den højtid, der var ved et lightog. Inde bag gardinerne var det så en yndet sport at tælle, hvor mange høje hatte, der »var med«. Til begravelser mødte man altid med mørkt tøj, og de høje hatte var en selvfølge for folk fra det, man kaldte »det bedre lag«.

Som nævnt, blev langt fra alle afdøde kørt til graven. Endnu i den første fjerdedel af århundredet var det meget almindeligt, at man blev båret til kirkegården. Der var 6 bærere, og foran lightoget gik graveren med to sorte skamler. Med ganske bestemte mellemrum satte han skamlerne på gaden, bærerne satte kisten herpå og skiftede med stor præcision side, for ikke at trætte armene for meget. Graverens skamler står den dag i dag i kapellet på kirkegården. Alt, hvad der havde med begravelser at gøre, var meget højtidsfuldt, og det var til stor moro, når en ligbærer, der ellers var en stor spasmager og spøgefugl, måtte lægge ansigtet i de rette folder

...

Grenaa Haandværkerforening havde i gamle dage den skik, at medlemmerne havde pligt til at »bære lig«. Denne pligt gik på omgang, og hvis en tilsagt ikke mødte, fik han en bøde. Denne bestemmelse om ligbæring var ofte genstand for store debatter i foreningen: Mange var lumsk kede af at skulle ud at bære. Ved en afstemning var der flertal for, at bestemmelsen skulle bevares, men man lavede

Den gamle ligvogn forlader Grenaa. Bunden af vognen var forsynet med ruller, så kisterne let kunne transporteres ind og ud. Kusken sad på det høje sæde - til at begynde med med høj hat. Foto: Øvlesen.

det nu sådan, at der betaltes et kontingent en gang om året, og på opkrævningen var der denne ene gang tilføjet en linie: »Til ligbærerne (så og så meget)«. Der fremstod så professionelle ligbærere, der rykkede ud mod betaling. I mange år var det sygekasseinkassator m.m. Marius Rasmussen, der havde styret for denne service-funktion. Bærerne var ofte ældre mænd, der var holdt op med at arbejde. Det var vanskeligt at få folk til at forlade deres arbejde for »at bære lig« - et beskedent betalt arbejde, men i sin tid en helt nødvendig foreteelse. Alle ville jo gerne pænt i jorden, og ligbærerne gjorde deres arbejde særdeles stilfuldt. De var altid mørkkklædte og bar gerne bowlerhat. Ofte stillede den snedkermester, der leverede kisten, et par mand fra værkstedet, når det kneb med bærere ...

Det var ofte skik, at pårørende eller bestyrelseskolleger f.eks. skulle sænke kisten i graven, medens bærerne trådte til side. Denne skik var graverens rædsel! De urutinerede pårørende slap af og til lidt uheldigt fra arbejdet, medens graveren kunne være rolig, når de professionelle bærere sænkede kisten. Efterhånden er disse lejede bærere en saga blot. Nu er det altid pårørende, der ordner sagen.

Ligvognen tilhørte altså Ligsocietetet. Foreningen traf aftale med en af byens vognmænd om betjeningen af den. Vognmanden husede køretøjet i sin vognport.

En stor del af de mange begravelseskasser, der eksisterede i tidligere tid, svandt ind, blev ophævede eller overtaget af f.eks. sygekasser. Nedskriveren af dette oplevede således at være inkassator for de sidste to medlemmer af en arbejdsmands-begravelseskasse, hvor hans moder og et par andre var de sidste medlemmer. Kassen var overtaget af Sygekassen Aarhus, og det påhvilede de få medlemmer selv at sørge for at få kontingentet betalt, indtil de fik fri police. Ved død udbetaltes 150 kr.

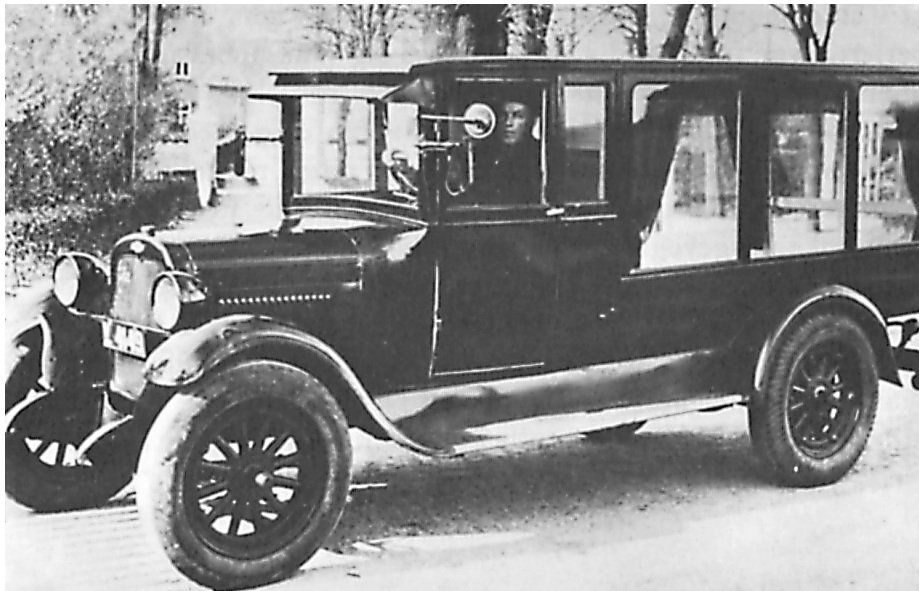
Grenaa Ligsocietet er borte. Grenaa Egnsarkiv spejder efter eventuelle efterladenskaber fra denne institution, der engang var et vigtigt led i byens dagligdag.

Begravelsesskikkene ændrede sig, og som nævnt syntes man ikke om den sorte og dystre ligvogn med hestenes draperier, der mindede om heksekutter! Societetet solgte ligvognen til vognmand Peter Bilde, Mogensgade 8, men brugen af den aftog efterhånden. Man gik over til at anvende en fladvogn, pyntet med gran og forspændt heste uden draperier. Nedskriveren mindes klart det røre, det vakte, da kuske på den nye ligvogn begyndte at bruge bowlerhat i stedet for den høje cylindrerhat, der hørte til den gamle lig vogn ...

I byhistorien, bind C, side 387, ses et billede af den nye udgave af ligvogn. Der står under billedet: »En celeber begravelse« 15-5- 1930. Det er læge Ilsøe, en af de bedst kendte mænd i by og egn, der føres hen. Den viste ligvogn benyttedes i en lang årrække, men i 1933 anskaffede snedkermester E. Schmidt, der havde specialiseret sig i bedemandstjeneste, en autoligvogn, og efterhånden blev det automobilerne, der anvendtes til transport af afdøde. Snedkermester Jørgen Schmidt, der nu tager sig af alle begravelser og bisættelser i Grenaa og omegn (og Ebeltoft), har på sit kontor i bolighuset i Kannikegade billeder af de 6-7 autoligvogne, man har benyttet i de 40 år, der er gået, siden man fik den første. Disse vogne bærer vidnesbyrd om en voldsom udvikling også på dette område.

Vi vender tilbage til den gamle ligvogn! Som nævnt, blev den overtaget af vognmand Peter Bilde, senere sønnen, Albert Bilde. Vognen henstod i forretningens vognport indtil 1972, men blev aldrig brugt. Der havde været forhandlinger med Djurslands Museum om at overtage den, men museet havde ikke plads til den, og en skønne dag overdrog fru Albert Bilde vognen til en ny ejer. I forbindelse med indretningen af den store parkeringsplads Torvet-Markedsgade måtte vognmandsforretningens bygninger delvis falde, vogne m.m. måtte ud, og den gamle ligvogn gik med. Det er under transporten, den er fotograferet og dermed forevigt. Vognen er demonteret, og underdelen anvendes som fladvogn. Draperierne var fuldstændig møre og lod sig ikke opbevare - de blev brændt.

Det kan beklages, at Djurslands Museum ikke nåede at få denne gamle vogn bjerget i hus - den havde været en raritet af rang i det vognmuseum, museet alle-

*Den gamle ligvogn gik af mode. Den afløstes af en såkaldt »granvogn«, en fladvogn beklædt med gran.
I 1934 anskaffede snedkermester Einar Schmidt denne »ligbil«. Snedkermesteren ses ved rattet.
Foto ved kirkegården.
Billedet udlånt af
snedkermester Jørgen Schmidt.*

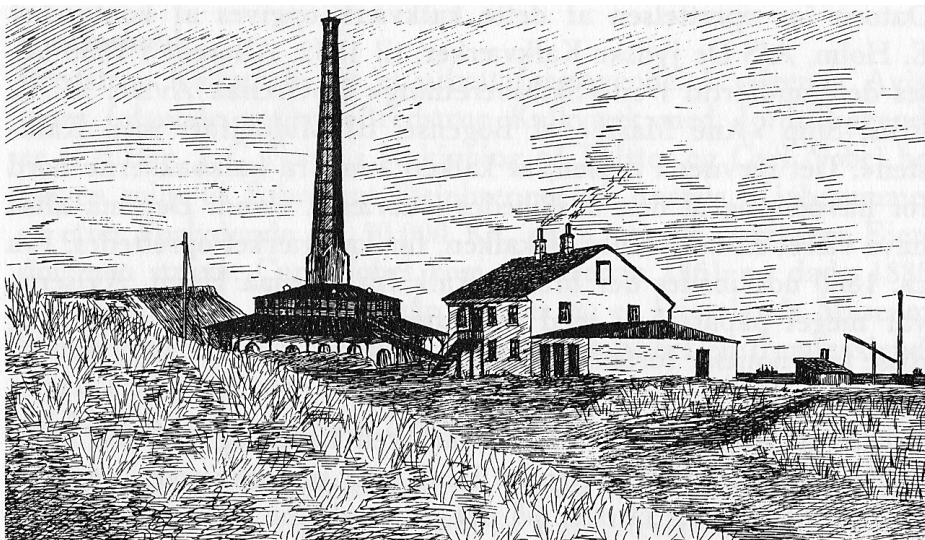
rede har stammen til, f.eks. den gamle, hestetrukne sygevogn. Denne vogn kørtes forøvrigt i mange år af firmaet vognmand Bilde i Mogensgade.

Fru vognmand Bilde fortæller under en samtale i 1973, at det ofte var vanskeligt at få hestene til at være rolige under de sorte skaberakker, der hørte til ligvognen. Nogle af dyrene vænnede sig aldrig til dem - og rolige skulle hestene jo endelig være i dette specielle arbejde ...

Bredstrup Kalkværk

Oprettelse og beliggenhed

Kalken er en af de få ting i Danmarks undergrund, der har egnet sig til udvinding. I »Grenaa Bys Historie«, bind A giver Carl Svenstrup en meget udførlig skildring af kalkens opståen i Danmark. Der må henvises hertil. Her skal der fortrinsvis fortælles om Bredstrup Kalkværk, og det må nok bemærkes, at kalkværket i sin tid lå i Gammelsogn. Dette er grunden til, at der ikke i »Grenaa Bys Historie« findes en større omtale af kalkværket. Det må også nævnes, at klinerne ved Sangstrup og Karlby i middelalderen afgav materialer til bygning af en lang række kirker rundt om på Djursland. Man skar store blokke ud af klinerne og byggede med dem.

Bredstrup Kalkværk efter tegning i 1930. Oprindeligt bestod værket af en »langovn«, der senere erstattedes af den »ringovn«, der ses på tegningen. Man fyrede i de åbninger, der ses i bunden af bygningen, og ilden trak så ind i kalken. Det store hus kaldtes »Formandshuset« og indeholdt fire lejligheder, der beboedes af brænderne. Helt til højre ses brønden, der var fælles for lejlighederne.

Tegneren er grenaaenseren maler Niels Henriksen, hvis tegninger bl.a. benyttes af Carl Svenstrup i »Grenaa Bys Historie«. Tegningen her er sandsynligvis udført efter en anden, idet vipperønden må være fortidig.

Kalken i klinerne består af en fast masse og ikke af løse sten, som de findes i f.eks. Kirial og Glatved. På billeder fra Grenaa Havn ses ofte et bygningskompleks med høje skorstene, og der spørges ofte: Hvad er det for noget? Bygningerne er nemlig borte forlængst. Derfor denne redegørelse. Bygningerne er Bredstrup Kalkværk, populært kaldet »Kalkværket ved havnen«.

Datoen for oprettelsen af dette kalkværk opgives af kontorchef E. Holm, A/S De jyske Kalkværker, til 1852. Allerede i 1850 læses der imidlertid i en »Skibsberetning« i »Grenaa Avis«: »L. C. Friis, Slup »Ane Marie« af Bogense, til Middelfart med Kalksten«. Det nævnes i avisen, at kalken kom fra kalkbakkerne nord for havnen, og at den udskibedes i ubrændt stand. Der må altså have været en udnyttelse af kalken, før kalkværket oprettedes. Fra ca. 1860 udskibedes der brændt kalk fra Grenaa Havn. Aviserne var meget påpasselige med »skibsberetningerne« fra havnen, og disse små notitser fortæller mangt og meget.

Bredstrup Kalkværk lå umiddelbart ved havet og tæt ved kalkbakkerne. I gamle dage var der langt over til kalkværket, når man stod på havnen og så over på det ret storladne sceneri med kalkbakkerne, kalkværket, Roelshøj og Kalkgrunden. Det må her erindres, at det, man i dag kalder »Nordhavnen«, slet ikke eksisterede. Den byggedes først i 1933. Havnen, hvorfra man sejlede kalk i gamle dage, og som ses på tegningen fra »Illustreret Tidende«, blev bygget i 1879.

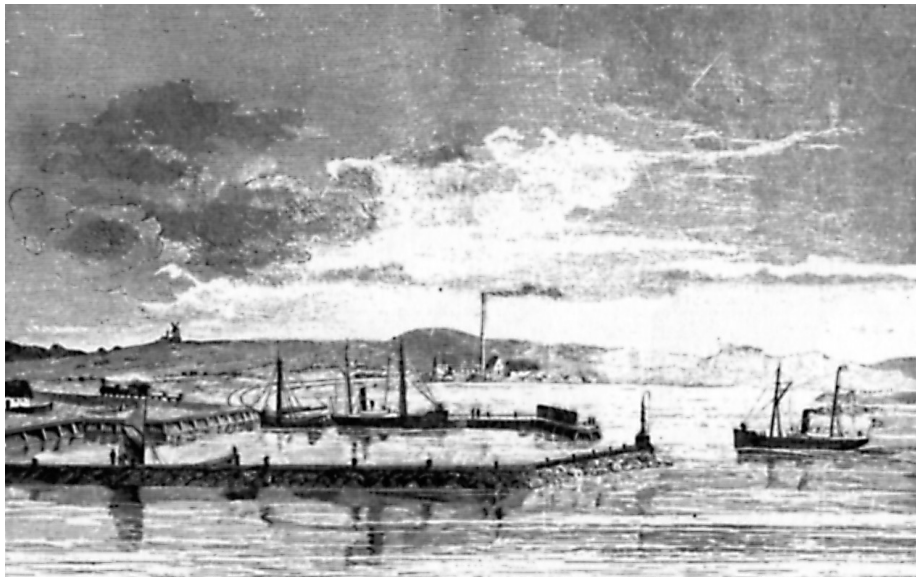
Ejerforhold

Bredstrup Kalkværk var et privat foretagende. I »Grenaa Avis« læses følgende notits: »Bredstrup Kalkværk med Jordtilliggende er af d'Hrr. J. C. Nobel i Nykjøbing på Falster og Carl Nobel her i byen solgt til Fabrikant Steinbrenner af Aarhus. Kjøbesummen er efter Forlydende ca. 30.000 Kr., og Køberen overtager Ejendommen strax«. Carl Nobel kom til Grenaa 1861 og døde 1888. Han havde bl.a. købmandsgården, der nu er Djurslands Museum: Søndergade 1. I nævnte periode blev Carl Nobel en fremtrædende mand i byen og var »den næsthøjeste skatteyder i byen efter konsul Momme«, skriver Carl Svenstrup.

Senere overtog Aktieselskabet De jyske Kalkværker kalkværket. Dette selskab blev oprettet i 1890 og kom efterhånden til at eje en lang række kalkbrud spredt over hele Jylland, her på egnen foruden Bredstrup bl.a. også Trustrup Kalkværk.

Arbejdet på kalkværket

I begyndelsen af dette århundrede lå Bredstrup Kalkværk stille i nogle år, men i 1925 kom værket i gang igen. Tekstilarbejder Sofus Nielsen, Havnevej 91, der døde i 1975, har fortalt om arbejdet i kalkbakkerne og skænket Egnsarkivet et billede fra

På tegningen, der findes i »Illustreret Tidende« 1883, ses den i 1879 anlagte havn. I baggrunden kalkværket og til venstre herfor mellem skibsmasterne anes Trekroner-husene«. Længere til venstre ligger Baunhøj Mølle.

Københavnerdampere er på vej ind i havnen. Lige over skibet ses en gård, sandsynligvis »Kalkværksgården«, der nu er nyopbygget. Fra gården drives kalkværksarealerne ganske som tidligere.

arbejdet. Hans beretning genfortælles i det følgende:

Sofus Nielsen søgte i 1925, da han blev gift, arbejde på Grenaa Dampvæveri efter at have været landmand. Han fik ikke det søgte job og fik så arbejde i kalkbakken på Bredstrup Strand. Han blev her sat til at bore huller i kridtlagene, hvor det var lettest at få borene ind. Sofus måtte ikke anbringe sprængstof i hullerne. Det var betroet arbejde, og det udførtes af kalkbrænderen, der var en slags bestyrer af værket. Man anvendte stålbor på 1-2 meters længde. Borefolkene hamrede en kraftig jernstang ned øverst oppe i kalkbakken. Fra denne jernstang hang de, fastgjort med et tov, som fuglefængere ned ad kalkbakkens sider og borede sprænghuller. Der var stor forskel på sprængningernes resultat, nogle gange løsnedes der store partier i bakken, andre gange var det mere beskedent. Det må huskes, at kalken i Bredstrup var en fast masse, ikke løse sten, som man kender dem fra f.eks. Kirial og Balle-Glatved. Massen indeholdt en hel del kridt. Det blev sorteret fra. Afsætningen af dette kridt var ikke god, og man kan endnu i dag se kridtbunker ligge i bakkerne fra arbejdet i sin tid. Kalken i Bredstrup var grå og ikke fint hvid som i Kirial og Balle-Glatved. Den kunne derfor ikke bruges til f.eks. hvidtning. Man benyttede ofte de øvede folk fra Trustrup Kalkværk til opgaver i Bredstrup.

Kalkværket ved Nordstranden var helt anderledes end Djurslands Kalkværk, der lå ved siden af Grenaa Gasværk og ligesom Bredstrup-værket nu er borte. På

Sofus Nielsens billede fra 1925 af arbejdet i kalkbakkerne.

Fra venstre ses Sofus Nielsen - Anton Christensen («Sines Anton») - Ivar Christensen - »Svenskeren« Martinsen, der boede i »Trekroner« - Anton Nielsen (senere i en lang årrække på Gasværket) - Viktor Sørensen - Ditlev Sørensen - Albert Nielsen (senere fiskehandler) - Valdemar Rasmussen. De to mænd i baggrunden: Jens Busk og Niels Rasmussen.

Bag mændene ses tipvognene, hvori kalkmassen kørt til ovnene. Kridtet blev sorteret fra, og affaldet blev hældt i havet. Hesten tilhører forpagteren af »Kalkværksgården«, der drev værkets landbrugsjord. Han var forpligtet til at stille en eller flere heste til at trække tipvognstogene.

Djurslands Kalkværk, der tilhørte et andet firma, fyldte man kul ned i ovnen fra oven, medens man på Bredstrup-værket fyrede fra siden, hvorefter ilden trak ind i kalken. Det skal dog bemærkes, at den allerførste kalkovn ved Bredstrup var en langovn, hvoraf der (endnu) ikke findes noget billede i Grenaa Egnsarkiv. Da denne ovn var opslidt, byggedes den rundovn, der ses på samtlige billeder af Bredstrup Kalkværk.

Kalkværket nedlægges

Efter nogle få års aktivitet lå kalkværket igen stille i en snes år. De store arealer lå ubenyttede hen. I 1945 tilbyder De jyske Kalkværker så kommunen at købe dem: 170.000 kvadratmeter »nord for havnen« for 2 kr. pr. meter for en del af arealet og forhandling af resten. Prisen er ublu, mener byrådet, »Og man kan eventuelt få jorden på anden måde!« Hermed menes velsagtens ekspropriation.

Men så i 1947 bliver der igen i en kort periode og nu for sidste gang liv i kalkbakkerne: De jyske Kalkværker bryder 22.000 tons kalksten til Sukkerfabrikkerne til raffinering af sukker. Man udskiber dette store parti over Grenaa Havn, og der bliver en masse affald. Affaldet bliver lagt ud som fyld på de vandlidende

*De tre »Trekroner«-huse
- set fra Kalkværksvejen.
Foto: Forretter Aksel Christensen.*

arealer ved Kalkværksvej.

Grenaa Havn er stadig stærkt interesseret i grundene, der ligger klods op ad havneterrænet og har betydning for en eventuel udvidelse af havnen. Det ender da også med, at kommunen køber arealet: 30 tdr. land for 206.000 kr.: 53.000 m² øst for Kalkværksvej ud mod havet købes for 2 kr. pr. m².

100.000 kvadratmeter vest for Kalkværksvej får man for 1 kr. pr. m². Formål med købet: Mod øst udvidelse af bedding og tillige industriarealer. Mod vest boligkvarterer med tiden.

I 1950-51 nedbrydes kalkværkets bygninger. Skorstenen er den sidste, der falder. Herom beretter »Grenaa Folketidende« 10. maj 1951:

»I løbet af det sidste år er det gamle kalkværk på Grenaa Nordstrand blevet brudt ned. Kalkværket har stået ubenyttet i mange år, og bygningerne var efterhånden så brøstfældige, at det var farligt at færdes i dem. Bygningerne er nu borte, men indtil kl. 12 i dag stod den godt 45 m høje skorsten tilbage. Nu står den der ikke mere. Der er kun en kæmpestor dyng mursten på stedet.

Entreprenøren, der har foretaget nedbrydningen, har prøvet at vælte skorstenen

*Et af de såkaldte »Trekroner-huse«.
De tre små huse blev bygget til brug for
folkene, der arbejdede i kalkbakkerne.
Til højre for huset ses Kalkværksvejen
med værket og bakkerne i baggrunden.
Foto: Forretter Aksel Christensen.*

med mere fredelige midler, men det gik ikke rigtig, og så sendte han bud til sprængningseksperter Sig-Alfred K. Nielsen fra Skanderborg. Nielsen, der under krigen arbejdede for modstandsbevægelsen og foretog 67 sprængninger ved jernbanesabotager, pusler stadigvæk med sprængninger i sin fritid, og han har bortsprængt mange sten, skorstene og lignende, der har skullet fjernes.

Det var også en smal sag for ham at vælte kalkværks-skorstenen. Han anbragte tre aerolitladninger, hver på 700 gram. Et par hjælpere gav en hånd med, og ved 12-tiden blev ladningerne antændt. To minutter efter lød et dumpt drøn. Støvskyer slog ud ved skorstenens fod, og skorstenen begyndte at vakle. Så sank den pludselig lodret sammen, og et sekund efter var de ca. 100.000 mursten, som man må regne med, skorstenen var opført af, een stor dyng murbrokker.

Man havde ikke på forhånd turdet regne med, at skorstenen ville falde så fint, men man havde beregnet en faldretning, hvor murbrokkerne ikke ville gøre skade. Nu gik det anderledes, fordi skorstensfundamentet var så dårligt, men resultatet blev ikke ringere. Tværtimod. Set fra et sprængningsteknisk synspunkt var der tale om en førsteklasses sprængning. Man regner med, at ca. halvdelen af de mange mursten kan anvendes igen«.

»Trekroner«-huseet fra bagsiden.
Foto: Fru K. Danielsen.

I nærheden af Bredstrup Kalkværk lå tre arbejderhuse: »Trekroner« kaldet. De ses på alle billeder fra området nord for havnen. Om deres skæbne fortæller en notits i »Demokraten« 9. april 1965:

»Det sidste af de mere end 100 år gamle »Trekroner-huse« nord for Kvalstoffsabrikken ved Grenaa Havn skal nu nedrives. De to andre er allerede faldet, og 1. april flyttede lejerne i det sidste, så nu kommer turen altså til dette. Direktør Walther Rasmussen, A/S Dansk Damman Asfalt, som ejer husene og arealerne, oplyser, at man først undersøgte, om husene kunne restaureres. Bygningerne var imidlertid i så elendig forfatning, at dette ikke kunne lade sig gøre, og da de ikke kunne betragtes som menneskeverdige boliger, som de stod, besluttede man at nedrive dem«.

Kalkværks-arealernes anvendelse i dag

I dag er lokaliteterne ved Grenaa Nordstrand fuldstændig forandrede - i forhold til det, der fremgår af foranstående skildring. Det eneste, der er uforandret, er kalkbakkerne og havet.

AIS Dansk Damman Asfalt har købt et areal af De jyske Kalkværker og har

*»Trekroner«-husene
ved Bredstrnp Kalkværk.
Foto: Fru K. Danielsen.*

opført et nyt stort kalkværk et stykke vest for det gamle. Det skete i 1960-61, umiddelbart før Dansk-norsk Kvælstoffabrik blev opført i den plantage, der fandtes vest for Kalkværksvej. Det nye kalkværk leverer store mængder kalkpulver til gødningsfabrikationen på »Kvælstoffen«.

Arealet, hvor kvælstoffabrikken er bygget, var overtaget af Grenaa kommune, som det fremgår af foranstående. Plantagen blev ryddet, og dette og bygningen af den store fabrik blev kritiseret stærkt, da det efter opførelsen af både kalkværk og kvælstoffabrik viste sig, at de medførte forskellige gener for beboerne: hvidpudring med kalkstøv og ilde lugte med visse vinde. Man hævdede nu, at de to fabrikker burde være opført længere borte fra havnebyen. Det er ikke let: Kvælstoffabrikken var årsag til, at Grenaa-Århus banen fik lov at fortsætte sin drift. Der var tale om, at den skulle nedlægges, men kvælstoffabrikken afsendte så mange godstog fra Grenaa, at den tale forstummede. Netop på grund af banen var det nødvendigt, at fabrikken kom til at ligge, hvor den ligger ...

I 1974 projekterede Grenaa byråd en ny »Nordre Ringvej«, hvilket også vakte

mishag. Kvælstoffabrikken påstod, at man krænkede fabrikkens ret- tigheder vedr. arealerne mellem fabrikken og havet, og at man kom for tæt på fabrikken med den nye vej. Vejen går fra havnen langs med fabrikken og slutter sig til den vej, der i gamle dage hed Bredstrup Markvej, hvorefter den munder ud i en ny ringvej, der skal gå over Dolmer til Randers landevej, men man er endnu ikke helt klar over linjeføringen.

Nordre Ringvej løber faktisk hen over det, der engang var det gamle kalkværk, og man skal se godt efter for at lokalisere det, der var her, »da jeg var dreng«. Haven og alle dens følgesvende: Bedding og skibsværfter, olietanke og lagerpladser rækker nu snart helt ud til stedet, hvor det gamle kalkværk lå - biologer undersøger havvandets kvaliteter - og spildevandsledninger føres ud i havet under stadige pro- tester fra sportsfiskere og forureningsbekæmpere. Livet går sin gang. Gamle virk- somheder bukker under, nye opstår ...

*»Trekroner«-husene 1953,
set fra vest mod stranden.
Foto: Bager Rudol Sørensen.*

KING'S ROAD, LONDON, S.W. 1

FREDERIK THYKIER